

ORTA AVRASYA BOYUNCA HIONG-NU TARZI KAZANLAR VE BUNLARIN KAYA KABARTMALARINDA ORTAYA ÇIKIŞLARI*

Hiong-nu hakkındaki araştırmalarla ilgili olarak literatürde çözüme ulaşmamış bazı problemlere dikkati çekmek istiyorum:

1. Bazı bilim adamları, Avrupa'daki Hunların ve İç Asya'daki Hiong-nuların asıl merkezinin etnik ve kültür bakımından aynı olduğuna inanır, diğerleri ise bu görüşün karşısındadır.

2. Çok sayıda sanat eseri, literatürde, İskit-Sibirya stili olarak belirlenmiştir; ancak bunların pek çoğu Uzak Doğu'ya kadar ulaşmış olan yaygın ve zengin Hiong-nu sanatına aittir. Bundan dolayı, İskit-Sibirya terimi yeni arkeolojik bulguların ışığında belirsizdir ve yerine oturmamıştır.

3. Doğu İç Asya'da ele geçen bulgular, İskitlerin bu topraklarda hiç bir zaman yaşamamış olmalarına rağmen, sık sık onlara ait gibi gösterilmiştir.

Bu çalışma, yukarıda sözü edilen problemlere bazı açıklıklar getirmeye çalışmaktadır.

Çalışmalarımızda, tipik Hiong-nu ya da Hun tarzı kazanlar incelenmiştir. Bu incelemelere dahil edilmeyen Hun kazanları şunlardır: 1. üç bacaklılar 2. kısa ve yuvarlak karınları olanlar 3. yüzeylerinde çıkıntılı sapları olup çoğunlukla hayvan figürleriyle süslenmiş olanlar.

Kazanlarla ilgili bu çalışmalar için, 1980'lerin başındaki dört arazi gezisi, özellikle de 1989'da üç kişilik bir seyahat sırasında malzeme toplanmaya başlanmıştır. Benim merakım, Avrasya stepleri ve halklarının arkeolojisiyle tarihinde yatar ve saha çalışmalarım 40-50 derece coğrafi enlemler ve çevresindeki step kuşağını kapsayan geniş arazi ünitelerinde gerçekteşmiştir. Dođuya doğru olan ilerlemelerim Karpat Havzasını ve onun doğu kanadına uzanan arkeolojik bulguları incelemekle başladı. St. Petersburg ve Moskova koleksiyonlarını inceledikten sonra, 1980'lerin ilk yarısında Transkafkasya, Hazar-Aral ve Sincan'a kadar uzanan Orta Asya Türk bölgeleri, daha ilerideki çalışma sahalarım olmuşlardır. 1989'da, Kuzey Çin'deki araştırmalarımızda, Ordos stepini ve Gobi'yi takip ederek, ücretli refakatçılarımızla Moğolistan'da Ulan Batur ve Tula nehri vadisindeki Tonyukuk Abidesi dikili taşlarına ulaştık (Érdy, 1984, 1988, 199/a).

* Miklós Érdy'nin "Kuzey Çin'deki Eski Milletlerin Arkeolojik kültürlerine dair Uluslararası Akademik konferans (Hohhot, İç Moğolistan, Çin1992)"da sunduğu bu bildiri, İngilizce aslından Hatice şirin tarafından çevrilmiştir.

Çok geçmeden, yabancıların bölgeyi ziyaret etmelerine izin verildi ve 1983'te Uygur Otonom Bölgesi'nin başkenti Urumçi'deki Sincan ve Uygur müzelerini ziyaret ettim. Bu süre içinde, çalışmalarımızın başlangıç noktasını oluşturan "kazan" henüz gözler önüne serilmemişti. Bununla beraber, 1989'da, Orta Avrupa'da ortaya çıkmış bulgularla aynı kalıpta dökülmüş (esas itibarıyla üzerlerinde mantara benzeyen süslemeleri olan kare kulplu kazanlar) güzel bir kazan dikkatimi çekti. Kazanın ağır kısmında yassı mantar şekilleri olduğu için (şekil 1), bu modele "yassı mantar dökümü" demeyi uygun buldum.

Ordos'tan (İh-yu, İç Moğolistan) Orta Avrupa'da Macaristan'a kadar, çok sayıda kazanı ellerimde inceledim. Daha küçük olanların dökümü iki parçadan (kenarlarda kabartma süs dökümü), büyük olanlar (ör. Macaristan, Törtel kazanı) ise, dört parçadan yapılmıştı. Benzer döküm teknikleri dikkate alındığında, aynı izlere Ordos'tan Orta Avrupa'ya-kadar rastlamak mümkündür. Buna rağmen, 100'den fazla bronz bulgu arasında birbirinin aynısı iki kazan bilinmemektedir.

İç Asya'da (Çungarya), Orta Avrupa'da iyi bilinen bu yassı mantar dökümü modelinde kazanlar varsa, -kazanlar mukaddes kaplar olarak da kullanıldıkları için- bunun batıya olan göç sırasında etnografik ve dini görüşlerin korunmasının bir alameti olduğuna hükmetmem pek tabiidir. Böylece, kazan ile ilgili çalışmalarımızın ilk görüntüsü veya neticesi ortaya çıkar: İç Asya ile Orta Avrupa'daki insanlar (Hiongnularla Hunlar) aynı topluluklardır. Bu neticeyi ispatlayan paralelliklerin anlatılmasına devam edilecektir.

Şekil 2, Orta Avrasya boyunca, Hiong-nu tarzı kazanların hepsinin yayılmasını gösterir. Bu, mükemmel bir haritadır. Kazanların çoğu gerçek enlem ve boylamlarındadır. Bu harita, yani başındaki verilerin temel alınması suretiyle düzenlenmiştir. İyi ve kötü fotoğrafları, eski ve yeni bilgileri birleştirmek için bütün kazanların kusursuz bir krokisini çizmeyi uygun buldum. Bulguların yeri (ülke veya eyalet; bölge veya vilayet; yerleşim birimi) literatür referanslarıyla beraber, fotoğraflar veya krokilerle ve eğer biliniyorsa boyutlarıyla gösterilmiştir. Şekil 3'le, yani Avrasya stepleri haritasıyla, kazanların yayılma alanının gösterildiği harita mukayese edildiğinde ikinci bir netice ortaya çıkar: Asya kanadında, kazanların steplerde değil, steplerin sınır muntıklarında ve daha çok da ormanlık dağ bölgelerinde bulunduğu son derece açık bir şekilde görülebilir. Önemli bir nokta: Bronz kazanların 90%'dan fazlası pınar, göl, nehir, bataklık gibi suya yakın yerlerde bulunmuştur. Bu, onlarla yemek pişirildiğini gösterir. Bronz kapların çoğunun dışındaki yanık izleri de bunu doğrular. Kazanlar mukaddes sayıldıkları gibi, sıradan yemek kapları olarak da kullanılmışlardır.

Kazanların yayılma alanlarını gösteren haritayı incelerken, kap gruplarının belirli bölgelerde olduğu açıkça görülür. Tahlili kolaylaştırmak için kaplar altı grupta incelenebilir. Numaralama, doğuda Hiong-nu kalıntılarının bulunduğu en eski yerleşim birimlerinden başlar. Gruplar şunlardır:

- I. Huang he (Sarı Irmak) - Liao he bölgesi
- II. Baykal Gölü - Orhun bölgesi
- III. Tian Shan (Tanrı Dağları) - Çungarya bölgesi

IV. Yukarı Yenisey bölgesi

V. Volga-Ob bölgesi

VI. Tuna - Don bölgesi

VI. TUNA-DON BÖLGESİ

Çalışmamızı, Avrupa'daki VI. grupla başlatmamızın sebebi, Höckricht'te (Polonya) bulunan kazanın içinde zengin bir bilgi malzemesi barındırmasıdır: Hunlara ait mücevherler (2 demir toka, 2 altın kayış ucu, bölmelere sıkıştırılmış kırmızı taşlarla süslü altı parça ince kın, 1 altın zincir) ve Romalılara ait bronz bir kase. Bunlar, Avrupa bronz kazan bulgularını Hun devrine yerleştirir. Kazanın bulunduğu şehrin bugünkü adı Jedrzychowice'dir.

Tablo VI-1'deki diğer iki kazan Karpat dağlarının kuzeyinde, ötekiler ise Karpat Havzası'nda (Macaristan) bulunmuşlardır. Tablo VI-2'deki 6 no.lu kazan bir Törtel (Macaristan) bulgusudur. Bu, şu an için bilinen kazanların en süslüsüdür (şekil 4). Restore edilmiş haliyle yüksekliği 99 cm.dir. Tablo VI-2'deki diğer kazanlar, Romanya'da Aşağı Tuna'dandır.

İlk iki tablodakilerin hepsi "yassı mantar dökümü"nde, yani şekil 1'deki Urumçi kazanıyla aynı tarzdadır. Tablo VI-2'deki son parça, bazı kaynaklarda Catalauni Ovası Çarpışmasının yapıldığı bölgeye ait bir bulgu olarak gösterilir, fakat bu bulgu arkeolojik kazıda değil, bir antika koleksiyoncusu tarafından Viyana'da bir dükkanda ele geçirilmiştir. Erdély-Sugár (1982:135)'da yayınlanan bir araştırma, kazanın iddia edilen menşeiyle ilgili son derece büyük şüpheler ortaya koyar. Macaristan'a ait diğer bulguların da dükkanda bulunması, bunların Macaristan dışına gizlice kaçırılmış oldukları ihtimalini doğurur. Bu kazan, tabloda gösterilmiştir, fakat menşeiine sadece Avrupa damgası vurulabildi. Tablo VI-3, Pontik steplerine ait bulguları gösterir.

V. VOLGA-OB BÖLGESİ

Bu bölgedeki kazan bulgu sahaları Volga, Kama, İset, Tobol, İşim, İrtiş ve Ural nehri vadilerini veya çevrelerini kapsar. Güneyde Amu Derya yakınında bir bulgu daha vardır. Ural dağları, bulgular arasında bir duvar gibi girmiştir.

Kama nehri yakınındaki Perm bölgesinde bulunan 9 cm. yüksekliğinde bir kazan (Tablo VI-1, no.3), iki önemli görüntü arz eder. Bu kazanın kare kulplarının ikisinde de birer çıkıntı vardır. Teletskoe gölünde bulunan kare kulplu bir kazanda da buna benzer tokmaksız üç çıkıntı görülür. Kokel Tuva'daki geniş mezarlıkta defin merasimlerinde kullanılmış pek çok kazan da aynı özelliği taşır (Tablo IV-3). Bu motif özelliği, yani tokmaksız çıkıntı, Yenisey bölgesinden Kama nehrine kadar Urullarla kesişerek ortaya çıkar.

Hunların Avrupa'da buldukları devirlerden kalma mücevherlerde ortaya koydukları geometrik motif unsurları, biraz önce bahsedilen Kama ve Teletskoe bulguları bronz kazanlarda (bunlar kulp motifleriyle de birleşirler) da görülür. Üçüncü olarak, Tablo IV-1'de görülen Minusinsk bulgusu bir kazanda da bu geometrik motif mevcuttur. Asya ve Avrupa arasındaki orta bölgelerde böyle müjdecı geometrik

desenlerin ortaya çıkışı, çalışmalarımızın üçüncü neticesidir. Ölü gömmede kullanılan pek çok seramik-kabın-bronz prototiplerden kopya edildiğini söylememiz mümkündür. Tablo IV-1'deki Teletskoe kazanının krokisinin kaynaklara Fettich'in makalesi (1940) kanalıyla geçtiğini söylemek isterdik; ancak kroki, kazanı tam manasıyla temsil etmez. Tablo IV-3, bir fotoğrafa göre çizilmiş hatasız bir krokidir.

“Yuvarlak kulplar üzerinde üç mantar tokmak” motifi, Volga-Ob bölgesi ile Uzak Doğu arasındaki zincirin önemli bir halkasıdır. Arkeolojik bulgu olarak Minusinsk bölgesinde veya bazı sitelerdeki kaya kabartmaları (IV. Yukarı Yenisey bölgesi) üzerinde bulunan pek çok örnek gibi, bunlar da Tobol ve İrtiş nehirleri bölgesinde (Tablo V-2) bulunmuşlar ve İç Moğolistan'da Horingen vilayetine kadar giden bütün yollara uzanmışlardır (Tablo I-1).

Üç mantar tokmak türlerinin yanı sıra, “bir yuvarlak kulp üzerinde tek tokmak”lı sayısız örnek görebiliriz. Bunlar, Tobol nehri alanında bulunmuş olup Yenisey bölgesi (Tablo IV-1, IV-2 ve IV-4) ve Hami (Tablo III-1) boylarınca, Ordos stepleri ve daha kısa kulplu kazanların bulunduğu Şanhi eyaletindeki antik numunelerle birleşirler.

Dört önemli kulp motifinin bu birleştirici noktaları, doğu ve batıda çıkan “yassı mantar dökümü” kulp tarzıyla ortaya çıkan ilk neticemizi destekler. Motiflerin muhafaza edilmesi, Hiong-nuların etnografik ve dini karakterlerini yaşattıklarını gösterir ve kültür bakımından bir hakimiyet merkezi olarak etnik kimliklerini doğudan batıya kadar koruduklarını ortaya koyar.

Hun tarzı bir kazanın yassı mantar motifine benzeyen kulp parçalarının Hive sahası Amu Derya vadisi (Tablo V-2, no.13) yakınında bulunması dikkat çekici olmalıdır. Bu bulgu, Çin kaynaklarıyla mutabık olarak, Eftalit arazisinin halis Hunlara ait olduğuna işaret eder. Sir Derya deltasında bulunan ve ölü gömmede kullanılmış olan seramik kazanlar da, Eftalitlerin Hun kimliğini doğrular (Tablo IV-3). Bu, çalışmalarımızın dördüncü neticesidir.

Kazanların yayılma alanlarını gösteren haritamız tarafından tayin edilen beşinci netice, Hunların veya onların bir kısmının 56 derece coğrafi enlem bölgesindeki Yekateringburg (eski adı Sverdlovsk) geçitinden Avrupa'ya geçmiş olmalarıdır. Urallar, orada 50 küsur km.lik bir dağ değildir, sonraları da sadece tedricen yükselmektedir. Deniz seviyesinden olan yüksekliği yalnızca 200 m. ve en yüksek noktası sadece 400-800 m. dir. Böyle bir arazide zaten rahat olan karşı tarafa geçiş, doğuda İset batıda Çusovaya gibi nehir yatakları sayesinde büsbütün kolaylaşmıştır.Bu, Kama yakınındaki kazanların, muhtemelen, oraya İrtiş-Tobol otağından Yekateringburg geçidi kanalıyla taşındığı anlamına gelir. Böylece, Uralların güneyine dolanmadan Kama bölgesindeki yollara taşınmışlardır.

Buna rağmen, Ural dağlarının güneyinde Kızıl Adir'deki Ural nehri vadisinde bir bulguya rastlanmıştır (Tablo V-1, no. 7). Bu, Çungarya ve Orta Avrupa'ya ait yassı mantar tarzına benzeyen karakteristik bir Hun kazanıdır. Bu kazan, yayınlanmış fotoğraf ve krokilerinden (Mınasian, 1986 ve Zasetkaia, 1982) anlaşılacağı gibi, mantar tokmak ve yassı mantar tarzı arasında bir geçiş parçası olarak incelenebilir.

Yekateringburg geçidiyle yapılan göçte izlenen yol, bu çalışmaların en önemli sonuçlarından birini ortaya koyar, çünkü ne Çin kaynakları Hiong-nuları Ural ormanları içine kadar takip eder ne de Avrupalı tarihçiler Hunlar hakkında herhangi bir bilgi verirler. Avrupalılar, sadece, Hunların 375'te Volga nehrini geçmeleri karşısında korkuya kapılmışlardır. Bundan dolayı, harita, yaklaşık 3. ve 4. asırların dönemecinde veya 4. asrın ilk yıllarına ait Hun-Hiong-nu tarihinin bugüne kadar meçhul kalmış safhasına ışık tutar. Eksik kalan tek şey, Hunların 155'ten sonra Hianbei tarafından mağlup edilmeleriyle Volga nehrine gelişleri arasında kalan 220 senedir.

Orta Volga ve Ob-İrtiş nehirleri arasındaki koridorun iki yakasında Hunların veya Hiong-nuların ispatlanmış varlığı, Fin-Ogur sahası çalışmaları için anlamlı olmalıdır. Doğuda Ostyaklardan (Şanti) batıda Çeremislere (Mari) kadar bir kısım Fin-Ogur halkı Türkçe konuşan bozkır halkının asırlar boyunca güçlü tesiri altında kalmıştır. Batı Sibiry etnografisi ve arkeolojisi uzmanı Rus V. N. Çernetsov, Fin-Ogur kültürünü etkileyen ve gruplar halinde göç edip onların arasına yerleştiği sanılan atlı bozkır boylarından biri üzerinde çalışmaktadır. Bu gruplar, Ob-Ogurlara at ehlileştirme konusundaki bilgileriyle dil ve kültür unsurlarını vermişler (Profkof'yeva, Çernetsov ve Pritkova, 1964: 513); halk müziği unsurlarını (B. Bartok, Saygun, 1976) ve kıyafetlerini (Tilke, 1978: 19) Uralların batsına, Çeremislere kadar taşımışlardır. Bu tesir, Hajdu'nun da dediği gibi (1962: 231), Çeremislerin Türk komşuları Çuvaşlara benzeyecek şekilde değişmelerine bakılırsa, antropolojik görüntüye yansıyacak kadar kuvvetli olmuştur. Çernetsov, Savirlerin tarihî izini takip etmeden, bunların M.S. yaklaşık 4. yüz yılda ve 4. yüz yıldan sonra tesir edici varlıkları olduğuna hükmeder; fakat Hun kazanlarının ortaya çıkışı gösterir ki, o tarihte burada Hunlar vardı. Bu hadiselerin açıklandığı vesikalardan, Fin-Ogur sahasında çalışan bilim adamlarının haberi olmamıştır. Coğrafi mecburiyetlerin Fin-Ogurlarla sıkı ilişkiler içinde tuttuğu Hun topluluklarının tesir derecesinin layıkıyla değerlendirilmesi bundan böyle ihmal edilmemelidir.

IV. YUKARI YENİSEY BÖLGESİ

Kazanlar burada bronz, seramik ve kaya kabartmalarında (petroglif), yani üç halde ortaya çıktıkları için, Yukarı Yenisey diğer bölgelerden daha karışıktır.

A. Bronz Kazanlar:

Çok sayıda bronz kazan bulgunun elde edildiği saha, Sayan dağlarının kuzey eteklerinde Yukarı Yenisey kenarındaki Minusinsk havzasıdır. Tablo IV-1, Posta (1905) ve Fettich (1940) tarafından listelenmiş örnekleri içerir. Fettich tarafından neşredilen Teletskoe gölü bulgusunun krokisi (Tablo IV-1), sadece bir kaç yıl için kullanışlı olabilmıştır. Tabloda, krokinin, kazanın gerçek karakterini aksettirmedeği not edilmiştir. Kabın bir fotoğraftan faydalanılarak çizilen daha doğru bir krokisi, müellif tarafından Tablo IV - 3'te verilmiştir.

Tovostin koleksiyonu krokileri için, son yüz yıl içinde sadece bir grup fotoğraftan yararlanılabılmıştır. Koleksiyon dahilindeki dört müstakil kabın krokisi (Tablo IV-1), Chicagolu I. Horvath tarafından çekilen ve Helsinki'de Finlandiya Millî Müzesi'nde saklanan fotoğraflara dayanılarak yapılmıştır. Bu koleksiyonda, ayrıca, yuvarlak kulplarının üstünde üç mantar tokmak bulunan 3,5 cm. boyunda minyatür bir kazan vardır.

Klementz, 1886'da Hiong-nu tarzı üç kazan resmi neşretmiş, aynı tarihte bu tarz kapların 18 tanesini, farklı tarzdaki 5 kazanla beraber tanıtmıştır. Bu üç kazandan birinin Tovostin koleksiyonunda yer alan bir kapta olduğu gibi musluğu vardır. Bir diğzerinin ise (Tablo IV-2), yukarıda Hun mücevher motifinin Avrupa'daki müjdecisi olarak bahsi geçen geometrik süslemeleri bulunmaktadır. Bu motif, Podkamen'de bir mezar taşı üzerine hakkedilmiş kazanın desenlerine çok benzer (Şekil 8). 18 kazanın yüksekliği 18-40 cm. arasında değişir. İlave olarak, Yukarı Yenisey sahasında bulunan Tagar devrine ait Hiong-nu tarzı 17 kazan, Tablo IV-2'de Chlenova (1967) tarafından yapılmış krokiler kullanılarak gösterilmiştir. Bu grupta Klementz kapları yoktur.

Moskova Tarih Müzesinde sergilenmiş üç kazanın daha müellif tarafından krokisi çizilmiştir. Maenchen-Helfen (1973), Minusinsk'in kuzey batısında toplanmış dört kaptan bahseder, ayrıca müzeyi ziyareti esnasında bizzat gördüğü düzinelerce kazan hakkında izahat verir. Turuchansk kazanını (Tablo IV-4), Rus uzmanları, 19. asırda dini törenlerinde eski kapları kullanan yerli Tunguz halkından ele geçirmiştir.

B. Seramik Kazanlar

Kokel, Tuva'da (Güney Sibirya), 1950 ve 60'larda yapılan kazılarda geniş kurganlar ortaya çıkmıştır. Hem müstakil hem de toplu kabile kurganlarının bulunduğu Sayan dağlarındaki bu geniş kurgan sitelerinde mahalli bir ölü gömme geleneği göze çarpar. Bir erkek çocuk mezarında iki bronz kazan -ki ölü gömmede nadiren kullanılır- ve bir minyatür bronz kazanın yanı sıra, mezarlarda çok sayıda seramik kazan bulunmuştur. Seramik kazanların türleri, Tablo IV-3'te gösterilmiştir. 1935'te bulunan seramik kazan, Bol'shogo Tesinskogo kurganından; diğzerleri ise eski Sir Derya deltasındandır (Tablo IV-3).

Vajnstein, D'jakonova ve Kenk (1984), Kokel mezarlığında 339'unun antropolojik açıdan incelendiği 446 cesedin gömülmesinde kullanılmış kazanları listelemiştir. Burada, 77'sinin genellikle ok temrenleriyle beraber erkek mezarlarında, 15'inin ise kadın mezarlarında bulunduğu 92 seramik kazan bulgusu tespit edilmiştir. Seramik kazanların boyutları 15-25 cm. arasındadır. Yanında, yüksek rütbeli bir asker olduğuna işaret eden 8 ok temreni bulunan bir erkeğin mezarında rastlanan kazan, diğzerlerinden daha süslü olması sebebiyle üzerinde konuşulmaya değer bir parçadır (Tablo IV-3'ün sonuncusu). Bu kazan, Nomads: Masters of the Eurasian Steppes "Göçebeler: Avrasya Bozkırlarının Efendileri" sergisi ile ilgili Basilov yayımında (1985) "Hunlara ait" gösterilmiştir. Bu kap, M.S. 1. asra tarihlenmiştir.

Kokel bulguları arasında, Vajnstein ve yukarıda zikredilen diğzer araştırmacıların tasnifindeki yarım küre ve oval şekiller ile yüzey tezyinatının olup olmadığı tespit

edilmiştir. Hiong-nu tarzı kazanların en karakteristik parçaları olan ayak ve kulp motifleri, bizim ilgimizi daha çok çekmektedir. Bu sebeple, seramik kazanları üç temel gruba ayırıyoruz:

a. Süslenmemiş yuvarlak kulplar

b. Üç tane basit çıkıntısı olan (mantar şekilli değil) yuvarlak kulplar

c. Üç tane basit çıkıntısı olan dikdörtgen kulplar. Yuvarlak ve dikdörtgen kulplar arasında bazı geçiş formları vardır. Ör. Son sıradaki ilk kazan.

Ölü gömmede kullanılmış ucuz seramik kaplar, pahalı ve çok kıymetli bronz prototipler örnek alınarak yapılmıştır. Böyle gizli kalmış bronz bir prototip, Kokel mezarlığına 200 km. uzaklıktaki Teletskoe gölü yakınlarında bulunmuştur. Bu kazanın yeri Pazırık kurganlarına yakındır (150 km.). Seramik kaplarda üç basit çıkıntısı olan kare kulp motifi örnek alınmıştır. Kama nehri yakınlarında Avrupa'da bulunmuş bir başka bronz örnek de, kare kulplar üstünde bir çıkıntı ihtiva eder.

C. Kaya Kabartmalarında (petroglif) Hiong-nu Tarzı Kazanlar

Yukarı Yenisey havzasında (Appelgren-Kivalo, 1931) ve nehrin iki yakasındaki sayısız taş oymada Hiong-nu tarzı kazanlar ortaya çıkmıştır. Bunlar, Minusinsk olarak bilinen (Yenisey'in doğusunda Minusinsk, batısında Abakan stepleri bulunur) 200 x 200 km.lik bölgede yoğunlaşmışlardır. Kaya kabartmalarının bulunduğu saha, 53-55 derece enlemleri ile 89-93 derece boylamları arasındadır. Şekil 5'te, kaya kabartmalarının yerlerinin gösterildiği ve kazan resimlerinin sayılarının belirtildiği detaylı bir Minusinsk bölgesi haritası verilmiştir. Podkamen, Sulyek ve Aglactiy, Yenisey'in batı yakasındaki kayalara resmedilmiş kazanların üçte birini ihtiva eder. Abakan nehrinin Uybat kolu kıyısındaki Kobilkowo yakınında bulunan Kızıl Kaya'da dokuz tane kazanç resmi vardır. Yenisey'in doğu yakasında, Minusinsk yakınlarında 19 kazanın resmedildiği geniş kaya kabartması büyük önem taşır. Bu kaya, Suhaya Tes körfezi kıyısındadır (Devlet, 1965).

i. Kaya Kabartmalarında Üç Mantar Tokmaklı Kazanlar

Şekil 6, farklı yerlere ait üç karmaşık kaya kabartmasını göstermesi bakımından son derece önemlidir. Bunların arasındaki müşterek nokta, her kaya kabartmasının yuvarlak bir kulp üzerinde üç süslü mantar tokmağı bulunan en az bir kazan barındırmasıdır. Benzer örnekler Tobolsk'ta, Minusinsk Tovostin koleksiyonunda, Yukarı Yenisey bölgesinde ve İç Moğolistan'ın Horinger vilayetinde rastlanmıştır. Hunlardan başka hiç bir kavmin üç mantar tokmaklı kazan kullandığı belirlenememiştir.

i.1 Şekil 6'nın alt kısmında görülen sahne, Sulyek civarındaki Pisannoya Gora dağındadır. İnsan figürlerine kıyasla daha büyük olan bir kazan görürüz. Adamların, kabin içindeki eti ellerindeki çengelle almak yahut karıştırmak istedikleri anlaşılır (Appelgren-Kivalo, 1931).

i.2 Şekil 6'nın orta kısmındaki taş oyma, literatürde, Bol'shaya Boyarskaya Pisanitza (Devlet, 1965), (Büyük Boyar'dan Resimler) olarak bilinir. Şekil 7, bu karmaşık resimlerin tahlil edilmesine yardımcı olacak, çünkü burada resimler

genişletilmiş ve her kazan türüne göre ayrılmıştır. Bu kaya kabartması 19.7 m. uzunluğunda olup 17 kazan resmi ihtiva eder. Her ne kadar, aralarında üç mantar tokmaklı yuvarlak kulpları bulunan dokuz kazan -bir tanesi oldukça geniş bir kaptır- resmi olsa da, kazanların bir kısmı karmaşık değil, basit yapıdadır. Bunlar, bize Hunlara ait bir köy sahnesi resmi gibi görünür.

Tablo IV-2'de Chlenova tarafından neşredilen (1967) Tagar devrine ait kazan koleksiyonuna dikkat edersek, Bol'shaya Boyarskaya kaya kabartmasındaki türlerin aşağı yukarı hepsine benzeyen bir kap görürüz. Böylece, arkeolojik bulgular ve kaya kabartması tasvirler arasında dikkate değer bir mutabakat olduğunu fark ederiz. Yukarı Yenisey vadisinde, dini inançlarla ilgili bir nesnenin süslenmesinde kullanılan üslubun aynısı, belli bir devrede ayrılmış bir halkın homojenliğini gösterir. Yurtların her birinde en az dört beş kazanın bulunması, bunlardan bazılarının (muhtemelen en süslüler) dini maksatlarla, bazılarının da yemek pişirmek için veya sıradan kaplar olarak kullanıldığını gösterir. Kaya kabartmalarının çok sayıda kazanı yurtların dışında sergilemesi, kaplarla ilgili olması muhtemel bir sosyal olayı, bir anma gününü resmetme isteğinden doğmuştur.

Bu yazıdaki maksadımız köy hayatını, yurtları, hayvan yetiştiriciliğini, vs.yi incelemek değildir. Bununla beraber, İç Asya bozkırlarını ve ormanlarını yakından ilgilendiren bir mahluktan söz etmeden geçemeyeceğiz. Bu, cesur ve topluma mal olmuş hayvan, bazı göçebe boyların totemi kurttur. Hun köyü sahnesinin sağ alt köşesine bir kurt resmedilmiştir.

i.3. Son olarak, şekil 6'nın üst kısmında, 2.52 m. uzunluğunda Kızıl Kaya'ya ait bir kabartma, kullanmaya hazır 5 adet kazanla "gerçek bir Tanrı'ya kurban" sahnesi gösterir. Burada, erkeklerin çoğunun pantolon giydiği açıkça görülür. İki tanesi at üstünde, ikisi de sırtlarında ok kılıflarıyla ayaktadır. Ortada bulunan bir kişinin ise, diğerlerinden farklı renkte, uzun bir elbise giydiği ve özel bir başlık taktığı görülür. Üçgen şeklindeki bu başlığın aynısını takmış bir başkası, yanındaki kazanı sağ tarafa çekmeye çalışmaktadır. Uzun elbiseler içindeki adam, hakimiyet merkezi pozisyonunda ve sol elinin parmaklarını (olduğundan biraz büyük görünmüş) açmıştır. Parmakları altı tanedir ki bu, şamanlığın özelliklerindedir. Elleri, adeta çok safhalı bir kurban sahnesinde gerçekliği sağlamak ve kurbanın bir üst dünyaya gönderilmesini garantilemek amacıyla gösterilmiş olmalıdır (Appelgren-Kivalo, 1931: şekiller 297-300).

Şamanın kazanı ile aynı başlıktan takmış diğer adamın kazanı asimetrik gibidir: Kare ve yuvarlak birer kulpları vardır. Kazanın yapılışı sırasında keskinin kaymış olabileceğinin düşünülmesi pek tabiidir; fakat şaman kazanının aynısı olan bir bulguya, İç Moğolistan Er-lan-gou'da (Qahar Youyi Houqi vilayeti) rastlanmıştır (Şekil 12 ve Tablo I-2 no. 21). Bulgu ve taş oyma, sadece şekilleriyle değil, ayaksız olmalarıyla ve basit asimetrik kulp desenleriyle de (bir yuvarlak, bir kare) aynıdır.

Bol'shaya Boyarskaya kaya kabartmasındaki kazanları gösteren şekil 6 ve 7 arasında, asimetrik kulplu kaplar vardır. Bunların tamamlanmamış resimler olduğu

düşünülebilir, fakat Er-lanhugou'ya ait arkeolojik bulgunun ışığında, bu kulpların asimetric olma ihtimalleri göz ardı edilmemelidir.

i.4. Kaya kabartmalarını tarihlemek genellikle zordur. Kızıl Kaya'ya resmedilmiş kurban sahnesiyle, tarihleme için iyi bir ipucu şansı elde etmiş oluruz. Şimdiye kadar, Avrasya'da asimetric kulplu müstakil bir arkeolojik bulguya sadece bir defa rastlanmıştır. Bu kazan, bilgilendirici malzemesiyle bir mezarda bulunmuştur. Li (1963), 5. sayfada kazıyla ilgili şu bilgileri vermiştir:

"1950'de Erlanhugou köyü, Qahar Youyi Houqi sancağında Ulan-qab topluluğuna ait bazı eski mezarlar bulduk. Buraða, bazıları iki bazıları üç geyik motifi içeren son derece ilgi çekici bronzlara rastlandı... Bronz kazan bulgulardan birinin iki kulağı vardı ve alt kısmı yassıydı. Bu kazan bir yemek kabıydı. Ayrıca kırmızı balçuktan, elle yapılmış bir kaç çanak çömlek de bulduk... Bir kaç tane de ayna bulduk. Bunlardan biri güneş ışığı aynası, diğeri de "oğulların ve erkek torunların yararına" olarak isimlendirilmiştir. Bunlar arasında "iyi talih" adı verilmiş çanlar da vardı... Bu bulgular, Hanlar sülalesi zamanında Orta Plato'da yapılmışlardır. Böylelikle bunların Doğu Han sülalesinden kalma Hiong-nu kalıntıları olması gerektiği hükmüne vardık."

Erlanhugou kazanının M.S. 1. asra ait bir Hiong-nu mezarında bulunması (bir kazan bir kaç nesle hizmet eder), Kızıl Kaya'daki kabartmayı, milattan sonra yaklaşık birinci asra ait ve altı parmaklı bir şaman tarafından idare edilen Hiong-nulara has bir Tanrı'ya kurban sahnesi olarak görmemize sebep olur. Bu görüşü, kaya üzerine çizilmiş tipik Hun kaplarından üç mantar tokmaklı bir başka kazan resmi de tasdik eder.

Bu analiz, bizi, şekil 6'daki diğeri iki kaya kabartmasına geri gönderir. Her ikisinde de yuvarlak kulplar üstünde üç mantar tokmaklı kaplar bulunduğu için, bir Hun köyüne has dini bir bayramdan geniş bir sahne olduğu hükmüne varmaktan başka alternatifimiz yoktur. Kaya kabartmalarının Hunlarla olan bağlantısının artık doğrulandığını ve şekil 6'nın alt kısmındaki Pisannoya Gora'ya ait müstakil görüntülerin de bu bağlantının bir parçası olduğunu anlarız. Bu, 6. neticedir.

Bu kaya kabartmaları, müstakil kazan bulgularının kimliğini belirlemeyi mümkün kıldığı için büyük önem taşır. Özellikle süslü olmayan türlerin tasnifinde problem çıkabilir. Bununla beraber, iki kaya kabartmasını resimli bir rehber kitabı olarak ele alırsak, Hiong-nu tarzı kazanların çok daha güvenilir bir tasnifi yapılabilir.

i.i. Şaman Kıyafetli Figürler ve Kazan Resimli Kaya Kabartmaları

i.i.1. Podkamen'de Mezar Taşı I'e üç kazan resmedilmiştir (Şekil 8). Taşın bir kenarında iki atlı, üç yaya adamdan oluşmuş bir av sahnesi vardır. Sırtlarında ok kılıfları olan iki adam, yaylarını hedefe yöneltmişlerdir. Dört attan ikisinin eyerlerinin basit olduğu göze çarpar. Mezar taşında ayrıca, bir büyük iki de küçük oyma kazan vardır. Küçük kazanlardan birinde ve büyük kazanda, Klementz (1886) tarafından da belirtildiği gibi, Minusinsk müzesinde saklanan oldukça aşınmış bir kazanın tezyinatını andıran geometrik bir şerit bulunmaktadır (Tablo IV-2). Bunlar, yukarıda zikredilen iki örnekle beraber Avrupa Hunlarının çok renkli mücevherlerindeki geometrik desenlerin müjdecileri olarak düşünülebilirler.

Mezar taşının diğer köşesinde, omuzlarını kapatan uzun bir elbise giymiş, tuhaf bir başlık takmış sakallı bir adamın ayrıntılı bir resmi vardır. Aspelin (Appelgren-Kivalo, 1931: 8), bunun bir şaman figürü olduğunu ifade eder.

i.i.2. Aynı bölgede, Podkamen'den 8 km. uzaklıktaki Argos dağında bir taş oymada, bir av sahnesinin ortalarına dağılmış ve benzer şaman kıyafetleri giymiş beş figür vardır. Bu figürlerden dördü, Şekil 9'da resmedilmiştir. Omuzlarının üzerinden giydikleri kolsuz, uzun elbiseleri tamamen gösterilmiştir. Her biri geniş ve yerde sürünen kuyruklu uzun elbiseler içindedir. Ayrıca, dördü de Şekil 8'de gördüğümüz tuhaf başlıklardan takmıştır. Macar türkolog Mandoki-Kongur (1992), yerlerde sürünen uzun kuyruklu elbiselerin şamanistik ayinlerde giyilen kuş kostümleriyle olan benzerliğine dikkati çeker (Budapeşte). Kuş kuyruğu, Şekil 9'daki dört örnekte ve Şekil 10'daki iki örnekte yerlerde sürünen kuyruklu elbiselerle temsil edilmiştir. Şekil 10'daki örnekler, Mezar Taşı II'dendir (Bu mezar taşının sadece bir tarafı oyma, diğer yanı boştur.).

Tabiat dinlerinde şamanların veya din adamlarının kuş kostümü giydikleri, yüz yılımızda çok iyi bilinmektedir. Holmberg tarafından tanıtılan üç kuş kostümü (1927: XXI. bölüm), üzerlerine asılmış pek çok nesneyle ve uzun, dar şeritlerle, belirgin dikey çizgilerle karakterize edilmişlerdir. Özellikle vurgulanan dikey çizgiler, Şekil 9'daki dört kişinin elbiselerinde de mevcuttur. Şamanların taklit ettikleri kuşlar su, hava ve kara unsurları içerisinde genellikle suda yaşayanlardır. Ritüel bir rol üstlenen bu kuşlar arasında, Macarlar turnayla (Gunda, 1958), Kıpçak-Kuman toplulukları da kuğuyla anılırlar. Kuman sözünün kendisi de "kuğu" anlamını ifade eder (Mandoki-Kongur, 1992). Şekil 9'daki iki şaman figüründe (soldaki ve ortadaki) kuş maskeleri ve gagaları açıkça görülür ki bunlar kaya kabartmalarına resmedilmiş kuş kostümleri tasvirlerinin mükemmelliğini ortaya koyar.

Şekil 9'da, orta boylu sivri uçlu bir şapka takmış ve içinde tek ok kalmış bir kılıf taşıyan beşinci bir kişi, yaydan ok fırlatmaktadır. Bu kişi, Şekil 8'deki diğer iki adam gibi dizlerinin üstünden bağlanmış görünen geniş bir pantolon giymiştir. Geniş pantolonlar, Noin Ula'daki Hun mezarlarında da görülür. Bu kıyafetlerle ilgili gelecekte daha fazla araştırma yapılması verimlilik sağlayabilir.

i.i.3. Podkamen'deki Mezar Taşı II (Şekil 10), aynı başlıktan takmış, kostümlü üç figür gösterir. Appelgren-Kivalo'nun (1931: 8) ifade ettiği gibi, mezar taşının sol tarafında, üzerinde bir kap olan ve muhtemelen dini ayinlerde kullanılmış bir masa vardır. Kapın üstünde iki küçük kulbun olduğu da görülebilir. Diğer kaya kabartmalarındaki kulaksız Hiong-nu tarzı kaplarla bu kap arasında yakın benzerlikler bulunabilir (Şekil 7, no. 3).

Appelgren-Kivalo'nun eserindeki iki figür (133,138), hayvan resimleriyle beraber iki kazan daha ihtiva eder. Bunlar, Yenisey'in batı yakasında Aglachtiy'de nehir yakınlarında bir taşın yüzündedir.

i.i.4. Şekil 8,9 ve 10'daki şaman giysilerini daha yakından incelersek, başlıklar konusunda ek bilgiler elde ederiz. Şekil 8'de armut şekilli başlıklar çenenin altından bağlanmıştır. Şekil 10'daki üç adamın kafalarının arkasında bir çıkıntı vardır, ki bu durum Şekil 8'de de fark edilebilir. Bu başlıklar, Şekil 9'da başa iyice yerleştirilmiş olarak resmedilmiştir. Ortadaki gaga maskeli figürün başlığı, kafasının yanındaki bir

çubuğa asılmış gibi görünür. Ayrıca, figürlerin üçünde omuz yüksekliğine 45 derecelik bir açıda bulunan ve bir müzik aletine veya kavis şeklinde bir caduceusa¹ benzeyen bir nesne göze çarpar.

Özetleyecek olursak; ters çevrilmiş armut şeklindeki başlıklar, şaman figürleriyle beraber daima hayvanların bulunduğu beş yerde ortaya çıkar. Bunların üçü avla veya savaşla ilgilidir. Mezar Taşı I'deki şaman portresi, bir adamın saçlarından yakaladığı ve mızrakladığı bir av hayvanının arkasındadır. Taş üzerindeki av sahnesinde dört şaman figürü mevcuttur. Başka bir taş oymada (gösterilmemiştir) şaman, iki avcı ve üç geyiğin yanı başındadır. Mezar Taşı II'de, iki at eşliğinde üç şaman, iki insan büstü ve bir kapla beraber dini ayinlere has bir sunak vardır. Beşinci olarak, gene bir atlının bulunduğu ve altı parmaklı şamanın yönettiği dini ayinde, sözü edilen başlığı görürüz. Beş durumdan üçünde Hiong-nu tarzı kazanlar vardır. Appelgren-Kivalo'nun eserinde (1931) yer alan orijinal resimlerin numaraları şunlardır: 96-98, 302-307, 308 gösterilmemiş, 99-102 ve 297-300 (yukarıdaki bahis sırasına göre).

III. ÇUNGARYA-TIAN SHAN (TANRI DAĞLARI) BÖLGESİ

Hiong-nu tarzı kazanlardan bazıları, son yirmi yıl içinde Tian Shan dağlarının kuzeyinde Sincan'da bulunmuştur. Çungarya (Junggar Pendi) kazanı, Sincan Uygur Otonom Bölgesi'nin başkenti Urumçi yakınlarında, diğerleri ise Hami (Kumul) bölgesinde, özellikle Barkol gölü civarı ve bu sahanın kuzey kanadında bulunmuşlardır. Burası çok iyi bilinen bir Hun arazisidir ve kazanların onlara ait olduğu sanılır.

Urumçi'de bulunmuş Çungarya kazanının anahtar rolü, bu makalenin giriş kısmında tartışılmıştır. "Yassı mantar dökümü" kazan, Urumçi'nin güneyine yaklaşık 50 km. uzaklıktaki Güney Dağı sahasında ihtiyar bir çoban tarafından 1976'da bulunmuştur.

Bu kazan, çobanın ölümünden sonra kendi isteğiyle, oğlu tarafından müzeye bağışlanmıştır. Kazanın kırık ayağı, müzede sergilenmek üzere restore edilmiştir (Érdy, 1990). Müzede sergilenirken müellif tarafından fotoğrafı çekilmiştir, ancak müzenin satış bürosunda bulunan kartpostallar da son derece kullanışlıdır. Wang Bing-hua (1988), Çince makalesinde bu kazanın ve Barkol'da bulunan en güzel kabin krokisini vermiştir.

Koleksiyonu görmek için izin aldıktan sonra, Barkol vilayetinde bulunan bu parçaların iki tanesini Hami müzesinde bizzat inceledim. Yine Barkol'da bulunmuş bunlara benzer iki kap, Urumçi'deki Sincan Arkeoloji Enstitüsü'nde saklanmaktadır. Barkol'da çok iyi durumda bulunmuş beşinci bir parça, Urumçi müzesindedir. Bk. Tablo III-1 ve Şekil 1.

Bahsedilen tarzdaki çeşitli örnekler, yani tek tokmaklı yuvarlak kulpları veya tek mantar tokmağı olanlar Tobolsk nehri civarında bulunmuşlardır (Tablo V-2). Bunların yanı sıra, Minusinsk havzasından toplanmış Tovostin koleksiyonunda üç (Tablo IV-1),

¹ caduceus: eski Yunan ilahı Hermes'in defne veya zeytin çubuğundan yapılmış, üst kısmında bir çift kanat, onun altında da çubuğa sarılmış iki yılan bulunan asası; günümüzde hekimliği sembolize eder. (gev.in notu).

Yukarı Yenisey bölgesinde Tagar devrine ait üç (Tablo IV-2), yine aynı bölgede iki (Tablo IV-4), Moğolistan Ulan Batur müzesinde bir (Tablo II-1) ve son olarak Ordos bölgesinde bulunmuş iki (Tablo I-1) ve Şanhi eyaletinde dört (Tablo I-3) parçada tek tokmaklı yuvarlak kulplar veya tek mantar tokmaklı yuvarlak kulplar vardır. Bunlar Tobol nehri sahasından Huang he-Liao he bölgesine kadar görülen motifin dördüncü paralel çizgisini oluştururlar. Bu dördüncü motif, yukarıda zikredilen türlere (yani a. kare kulplu yassı mantar dökümü b. IV. ve V. bölgelerdeki kare kulplar üstünde basit çıkıntılar, c. yuvarlak kulp üstünde üç mantar tokmak) eklenir. Avrupa Hunları ve Uzak Doğu İç Asya Hunları arasındaki bu motiflerin paralelleri, kültür ve millet kimliğinin önemli ölçüde korunduğunu ve yaşatıldığını ispatlar.

II. BAYKAL GÖLÜ-ORHUN BÖLGESİ

Rusya topraklarında, Lena'nın kollarından Zhuia nehri yakınında Irkutsk bölgesi, Korsukova köyünde önemli bir kazan bulunmuştur. Bu kazanda, hayvan suretli bronz sanat eserlere (iki geyik forsu, iki kaplan, Bashadar tabutundaki kaplanlara benzeyen ve yürümekte olan bu hayvanların üzerinde gerdanlık gibi asılı duran bir ejder veya yılan) rastlanmıştır. Bu nesnelere yardımcı olarak, Berdnikova ve diğer araştırmacılar (1991), bulgularının M.Ö. 7-6 asırlara ait olduğu konusunda görüş birliğine varmışlardır.

Hunların Duren'deki maden merkezlerinde ve İvolga nehri yakınındaki büyük Hun yerleşmesinden sadece bir bronz kazanın çıkması (Tablo II-1) biraz şaşırtıcıdır. Böyle geniş bir maden merkezi teorik olarak seri bir üretim merkezi olmalıydı ki inceleme yapacak kişilere çeşitli imkanlar sağlasın. Fakat, sadece bir kazan (belki de bir kaç) bulgusu, böyle bir tahminin doğruluğunu yalanlar. Buna ilaveten, motif üslupları birbirine benzese de, Orta Avrasya'nın hiç bir yerinde gerçek anlamda birbiriyle eş iki bulguya rastlanmamıştır.

II. bölgede yer alan Kuzey Moğolistan'da, kendine has bir kulp motifi, kazan bulgularının belirleyici özelliğini oluşturur. Bu kare kulpun üzerindeki yatay satıhta üç noktadan meydana gelmiş derin olmayan iki kavis vardır. Bu motif Kuzey Hiong-nulara ait sahada hakim durumdadır. Aynı kulp motiflerine sahip kazanlar, Ordos, Süi-yüen sahasında da ortaya çıkar. Değişik türler aşağıda tartışılacaktır. Ulan Batur Milli Müzesi'nde krokileri bulunan iki kazanın ise, kimlikleri belirlenememiştir (Tablo II-1).

II. HUANG HE (SARI IRMAK)-LIAO HE BÖLGESİ

Bu bölge, kazan bulguları açısından zengindir ve antik örneklerinden dolayı önemi artmıştır. Bir kısmı mezarlarda bulunan bu örnekleri tarihleme imkanı vardır ve kaynaklarda bunlar hakkında bilgi bulunabilir. Tarihleme için bir başka kılavuz da, Çin Seddi'nin değişik pozisyonlarıdır. Bazı kapların tarihi, Doğu Zhou sülalesinin İlkbahar ve Sonbahar² devrelerinden önceye (yaklaşık M.Ö. -5. asırlar) kadar uzanır.

² İlkbahar ve Sonbahar devreleri: İlk Çin yıllıklarının ve konfüçyüsçülüğün doğduğu, Çin'in kronolojik tarihinin başladığı Çun-Çiu devri. Bu ilk Çin yıllıkları İlkbahar ve Sonbahar diye anılırlar. (çevirenin notu)

I. bölge için, tablolara resmedilmiş pek çok bulgu alt bölgelere ayrılmıştır. Bu coğrafya kılavuzu ile, kazanlar buldukları yerlere göre şöyle gösterilmiştir:

- Ordos'ta ve İç Moğolistan'da Süi-Yüen'e kadar yayılmış saha

- 1980'lerde pek çok bulgunun ortaya çıktığı ve çalışmalarımız için çok önemli bir eyalet olan Şanhi

- Son olarak Gansu'da Jilin eyaletlerine kadar Hebei ve Beijing

Pek çoğu I. bölgede (Huang he-Liao he) ortaya çıkan bulguların incelenmesini kolaylaştırmak için basit bir tablo yapılmıştır. I. bölge değişik türler bakımından II. bölgeden (Baykal gölü-Orhun nehri) daha zengin olsa da, her iki bölgede de önemli tabakalar ortaya çıkmıştır. Bu sebeple, bölgeler bir arada gösterilmiştir. Tablo A, kulpları temel alan tasnif sistemimizi göstermeye hizmet eder. Bu tasnif, Orta Avrasya'nın tamamı için geçerli ve Hiong-nu tarzı kazanların hepsine uygundur. Gerekirse yeni türler eklenebilir. Bu tasnif daha teferruatlı bir çalışma için ayak, gövde tezyinatı, şekil vb. açılardan genişletilebilir.

Daha önce belirtildiği gibi, Hiong-nu tarzı kazanların en karakteristik kısımları değişik motifteki kulpları ve çan veya koni şeklindeki ayaklarıdır. Bu ayaklar delikli veya kapalı (deliksiz) olabilirler. Yassı tabanlı kaplarda bu motif yoktur. Kulp veya ayaklar, kırılmış olarak bulunsalar bile, Hiong-nu tarzı bir kazanın kimlik tesbitini mümkün kılabilirler.

Üsluptaki belirgin gelişmeye dayanan tarihlleme teşebbüsüne çok dikkatli yaklaşılması gerektiğini kaydetmeliyiz, çünkü aynı yerde ve aynı zamanda değişik türler mevcut olmuş ve kullanılmıştır. Mesela, Yukarı Yenisey bölgesindeki kaya kabartmaları, geniş bir coğrafyaya yayılmış yassı mantar dökümleri, bir veya üç mantar tokmaklı yuvarlak kulp türleri, vb.

Tablo A, I. ve II. bölgelere ait ayak tiplerini, bugün için bilinen bulguların sayısını ve mümkünse en eski tarihlerini gösterir. İlk iki tür, yani "basit yuvarlak kulplar" ve "bir kısa tokmaklı yuvarlak kulplar", şimdiki bilgilerimize göre detaylı malumat verilerek ve en eski türler tarihlenerek aşağıdaki bölüm içinde yer alan Tablo B'de gösterilmiştir.

Türler	Buldukları		Ayak* türü				En eski tarih	
	Bölge-no.		II		II			
	I	II	Deliksiz/Delikli	Deliksiz/Delikli	I	II		
YUVARLAK KULPLAR								
Düz	11	3	4	7	2	1	Savaşçı devletler	MÖ.7-6 yy.
-basit								
halata benzer	1		1				I.bahar-sonba.	
düz	6	1	5		1		Batı Zhou(I)	
-bir kısa tokmak								
halata benzer	1		1				?	
- bir mantar tokmak								
- bir veya üç çıkıntı (IV. ve V. bölgeler)								
- üç mantar tokmak	1						Kuzey Wei	
DİKDÖRTGEN KULPLAR								
- basit kulp	3				2		Doğu Hanlığı(1)	
- kemerli kulp	6	4	1	3	1	2	Doğu Hanlığı(1)	
- bir veya üç çıkıntı								
- yassı mantar dökümü								
YASSI TABAN								
- yuvarlak kulp	3	1					Doğu Hanlığı	
- asimetrik kulp	1						Doğu Hanlığı	

* Ayak olmayabilir

Tablo A. Avrasya'ya yayılmış Hiong-nu tarzı kazan türlerinin I. ve II. bölgelerde ortaya çıkışı

A. Basit yuvarlak kulplar

Huang he (Sarı Irmak) -Liao he bölgesinde, basit yuvarlak kulplar iki ayrı şekilde ortaya çıkar: düz kulplar ve bükülmüş halata benzeyen kulplar. Bu kulpların başka bir süsü yoktur. Bu iki örnek mezarlar veya yanlarında bulunan bulgularla yahut Çin Seddi'nin değişik pozisyonlarına göre tarihlendirilmişlerdir. Tablo B'deki kaplar, belirlenen tarihlerine göre listelenmişlerdir. Bu liste, Tablo A'ya göre daha teferruatlı olup kazanları mukayeseli şekilde verir. Bunlar Şanhi, Hebei ve Beijing'de (Jundu Şan) bulunmuşlardır (Tablo I-3 ve 4). Çok eski olan bu kapların geniş çaplarına oranla boyları kısadır.

Başka bir eski kap da, II. bölgede (Baykal gölü-Orhun bölgesi) Yukarı Yenisey'in batı kollarından birinin kuzeyinde bulunmuştur. Daha önce belirtildiği gibi, bu kabın tarihi İlkbahar ve Sonbahar periyoduna denk gelip Tagar devrine rastlayan M.Ö. 7-6. asırlar olarak belirlenmiştir. Bu kabın türü ve boyutları, Huang he-Liao he bölgesine ait bulgularla karşılaştırılabilir (Tablo II-1).

Ordos'ta benzer yuvarlak kulplara sahip pek çok bulgu ortaya çıkarılmış, fakat bunlar için kesin bir tarih belirlenememiştir. Bu sebeple incelememize dahil edilmemişlerdir. Burada listelenen antika kazanların ayaklarının hepsi kapalıyken (deliksiz), Ordos kazanlarının ayakları bu sahanın karakteristik özelliğine uygun olarak kısmen deliklidir.

Zaman geçtikçe, yeni yapılmış kazanların ölçüleri yavaş yavaş değişmiştir. Yataylığa göre dikeylik oranı artmış, kazanların boyları uzamış, karınları dışarıya daha az taşmış, Avrupa safhasına gelinceye dek neredeyse silindir şekline bürünecek kader düzleşmiş, fakat karakteristik kulplarını ve ayaklarını korumuşlardır.

B. Bir Kısa Tokmağı Olan Yuvarlak Kulplar:

Kısa tokmaklı yuvarlak kulpların da, düz ve bükülmüş halat şeklinde olmak üzere iki türü vardır. Tokmaklı kulp ve basit kulp türleri aynı tarih devrelerinde bir arada kullanılmışlardır. Gerçekten de en eski tokmaklı örnek geç Batı Zhou devresine aittir. Kabin üzerindeki yanık izleri açıkça görülür. Ayağın dayanması gereken kazanın dış yüzü krokide de görüldüğü gibi tamamen tahrip olmuştur. Bu kategoride yer alan benzer örneklerle dayanarak, kazanın koni şeklinde bir ayağı olduğunu tahmin edebiliriz.

	Tarihleme yolu	Tarihi	Ayak (Gövde)	Tablo
BASİT YUVARLAK KULPLAR				
A. <u>Düz kulp</u>				
Hebei Liu (87) 4	Bulgu	Erken Savaşçı Devletler	Deliksiz	I - 4
Rusya, Yukarı Lena Berdinkova(91)	Bulgular	M.Ö. 7-6yy.	Deliksiz	II - 1
B. <u>Kıvrılmış halata benzeyen kulp</u>				
Beijing, Yanqinq Jin (91)	Bulgular	İlkbahar - Sonbahar	Deliksiz	I - 4
BİR KISA TOKMAĞI OLAN YUVARLAK KULPLAR				
A. <u>Tokmaklı düz Kulp</u>				
Beijing Liu (87) 8	Bulgular	Geç Batı Zhou	Yok	I - 4
Şanhi Ji (89) Yan'an	Çin Seddi'nin pozisyonu	İlkbahar-Sonbahar	Deliksiz (oval)	I - 3
B. <u>Tokmaklı olan kıvrılmış halat benzeri kulp</u>				
Şanhi Yulin (88) Lu	Bulgular	?	Deliksiz (oval)	I - 3

Tablo B. Hiong-nu tarzı en eski kazanların karşılaştırılması

Kazan, Hia-yia-dian medeniyetinin bir üst tabakasını oluşturan Beijing yakınlarındaki Yanqinq vilayeti, Hibozi köyünde bulunmuştur (Liu, 1987). Kabın ölçüleri muntazamdır ve erken çağda gelişmiş bir sanat ustalığını yansıtır. (Tablo I-3). Yuvarlak kulp üstünde kısa tokmak, Ordos'ta ve Baykal gölünün kuzeyinde ortaya çıkar.

Bulguları kuzey batıya ve Hami vilayetine bağlı Barkol'daki bir geçiş örneğiyle izlediğimizde, kısa tokmakların uzadığını görürüz (Tablo III-1, no.2). Kalın mantar tokmalara Yukarı Yenisey bölgesinde bol bol rastlanır (Tablo IV-1,2).

Yukarı Yenisey bölgesinde (IV. bölge) Tuva sahasında ve ayrıca Kama nehri alanında kısa tokmaklar "çıkıntı" olarak adlandırdığımız parmak ucu şeklinde, hatta biraz daha konikleşmiş olarak karşımıza çıkar. Tuva'da mahalli bir etnografik gelişmeyle, bronz örneklerin pek çok seramik çeşidi yapılmıştır. Bunlar kurganlara ölü ile beraber gömülmüşlerdir. Aynı duruma, Sir Derya deltasında ve Minusinsk'te de rastlanmıştır.

C. Kemerli Dikdörtgen Kulplar

Kulpların üstünde üç yükselti oluşturan iki kemerli dikdörtgen kulplar, I. ve II. bölgelerin ortak motif türüdür (Tablo I-2,3,4 ve Tablo II-1,2). Doğu Han sülalesi devrine tarihlenen ve Jilin vilayetinde bulunan bir kazanın (I-4) kenarına dökülmüş kemerli kulpların iki yanına süs olarak küçük kare köşeler eklenmiştir. Böylece toplam beş yükselti ortaya çıkar.

"Yassı mantar dökümleri" diye adlandırdığımız en süslü türler üzerindeki tezyinatın dikdörtgen kulplara da uygulandığını ve kazanın kenarlarında beş mantar suretinin bulunduğunu hatırlayalım (Tablo IV-1,2,3). Bunların, kalıba dökme prosesinde kemerli kulp türlerine yassı mantar şekillerin eklenmesiyle tekamül ettiği açıktır. Bu durumda, "kemerli dikdörtgen kulp" türleri, bu "üç mantar tokmaklar"la birleşmişlerdir.

Kazanların ölçüleri yeterince geniş olsaydı (ör. Macaristan, Törtel'de bulunan restore edilmiş 99 cm.lik bulgu), dış yüzlerinde beş yerine altı mantar bulurduk (VI. bölge, Avrupa). Bu iki türün pek çoğu, Hunların Avrupa'da buldukları devreye aittir, ancak aynı tarz bir kazanın Urumçi'de olduğunu (müze tarafından Savaşçı Devletler³ devrine tarihlenmiş) ve Ural nehri yakınlarında bir geçiş türü bulunduğunu unutmamalıyız (Tablo V-1). Böylece, bu tekniğin son derece eski olduğu ortaya çıkar.

D. Kazanların Ayaklarına Dair Gözlemler

Kazanların ayağı veya desteği, genellikle kaynak yapılarak kazana sonradan eklenmiş parçalardır. Koni veya çan şekilli ayakların yüzü ya delikli (alevler veya hava boşluğu için) ya da tamamen kapalıdır. Ayakların içi boştur. Kazanların çoğunda yanık izleri bulunması, bunlarda yemek pişirildiğini gösterir. Bu sebeple, ayaklar kolayca aşınmış ve pek çok bulgu hasar görmüş veya tahrip olmuş şekilde bulunmuştur.

³ Savaşçı Devletler: Çin'e, XX. asrın başına kadar koruduğu siyasi temel yapıyı kazandıran M.Ö. IV-III. asırlar arasındaki savaşlar. Bu savaşlarda Çinliler için en büyük korku olan Hunlar, Çin'in kuzey sınırından baskı yapmaya ve içeri sızıp devleti hırpalamaya başlayınca, Çin Seddi yapıldı. (çev.in notu)

Delikli ayaklara Ordos sahasında son derece sık rastlanır. Bunlar Baykal bölgesinde de ortaya çıkarlar. Değişik bir varyasyonu ayaksız, yassı tabanlı kaplardır. Bu türe Gobi'nin güneyinde sıkça rastlanır; kuzeyinde de bir örnek bulunmuştur (Sugar, 1992). Bu iki belirgin özelliğin (delikli ayak ve yassı taban), kazanların batıya doğru yayılmasında terkedilmeye başlandığını, günümüzde bildiğimiz kadarıyla sadece I. ve II. bölgelerde kaldığını belirtmek ilgi çekici olabilir. Yassı taban, çok özel bir duruşla daha batıdaki bir yerleşim biriminde ortaya çıkmıştır. Kızıl Kaya kabartmasındaki altı parmaklı şamanın kazanı, yassı tabanlı türden olup asimetrik kulplarının çok belirgin özellikleri vardır. Bunun arkeolojik paraleli, İç Moğolistan, Erlanhuogu sitesinde bulunmuş ve Doğu Han sülalesi devrine tarihlenmiştir (Tablo I-2 ve Şekil 12). Bu kazan mukaddes bir kap, antik bir miras olmuş olabilir mi? Dini ayinde yere ve göğe adanmış eski bir mukaddes kap olması mümkündür. Han sülalesi Çin sikkelerinin ortasında bulunan ve "gök yuvarlak yer karedir" anlamına gelen "tian yuan di fang" sözleriyle açıklanan kara delik, bizi bu hükme sürükler.

Erlanhuogu mezarındaki asimetrik kulplu kazanın yanı sıra şamanlık mesleğinin de aletleri olan ayna ve çanlara rastlandığını kaydetmeliyiz. Bunlar, yürürlükte olan hipotezlerdir, çünkü bugüne kadar kullandığımız Jilin Enstitüsü makalesinde (1987) eksik olan mezar grupları bulgularının daha doğru bir düzenlemesini ortaya koyarlar.

A. Bulgular ve Kaynaklar Arasındaki İlişkiye Dair Bir Araştırma

Eski Çin kaynaklarında ve günümüz arkeologlarının kazı raporlarında, Huang he-Liao he bölgesindeki kapların büyük kısmının eski Hiong-nulara ve 4. asırda (M.Ö. 318) Hiong-nu olarak tanınmaya başlanan daha eski bozkır kavimlerine (proto Hiong-nular) ait olduğuna dair pek çok belge vardır. Kazanlar yavaş yavaş Şanhi eyaletine ulaşmışlar (bir tanesi Wei nehrinin karşı yakasındaki Hian'ın kuzeyine 50 km. uzaklıkta bulunmuş) ve Savaşçı Devletler devrinde bu bölgede inşa edilen Çin Seddi'nin en eski parçasından önce toprak altında kalmışlardır.

Lu (1988), Yulin eyaleti bulgularıyla ilgili olarak Wen Bo'da (Kuzey Şanhi) özetle şunları yazmıştır:

"Yukarıda zikredilen dokuz kazan, yanlarında başka bir nesne olmadan müstakil bulgular olarak keşfedilmiş ve toplanmış olsalar bile, kapların karakteristik şekillerine bakıldığında, İç Moğolistan Ordos bölgesinde bulunan kazanlara çok benzediği görülebilir. Şekillerin hemen hemen aynı olması, bu kazanların Hiong-nu mirasları olduğuna şüphe bırakmaz. Bunların yapılış tarihi takriben Batı Zhou ve Wei Jin devreleri arasındadır."

Yan'an koleksiyonunda (Şanhi) bulunan parçalarla ilgili olarak Wen Bo'da (Şanhi) Ji tarafından yazılan bir başka rapor da şöyledir:

"Şimdiye kadar bahsedilen nesnelerin hepsi Lao he, Yan he ve Qingjian he nehirleri havzalarında bulunmuştur. Bu durum, Hiong-nuların İlkbahar ve Sonbahar devresinin ikinci kısmından (M.Ö. 8-5. asırlar) Kuzey ve Güney Sülaleleri devresine (M.S. 5-6. asırlar) kadar bu önemli bölgede yaşadıklarını gösterir. Hiong-nu halkı, ard arda gelmiş büyük tarih dramlarına sahne olmuştur; ancak bu bulgular Hiong-nuların

sadece bronz döküm sahasında ve sanatta ulaştığı teknik seviyeyi değil, Hiong-nu medeniyeti karakterini de daha yakından tanımak ve açıkça anlamak için şimdilik yeterlidir.

Eğer arkeolojik bulguları eski tarihin ötesinde bir arka plana atmaya denersek, Mao-tun'un Şanhi eyaleti sahasına yaptığı karşı saldırıyla ilgili aşağıdaki pasajı okuyalım:

"Mao-tun geri döndüğünde, Yüecilere hücum etmek için batıya gitmiş ve Sarı Irmak'ın güneyindeki Po-Yang krallığını ve Lou-Lan topraklarını ilhak etmiştir. Böylece, Çin generali Meng T'ien tarafından zaptedilmiş olan Hiong-nu sömürgelerini tekrar ele geçirmiştir. Han sülalesi ile olan sınır, Chu-na ve Fu-shih'e kadar uzanan Sarı Irmak'ın güneyindeki eski savunma hattıdır. Mao-tun, daha sonra Yen ve Tai'yi istila etmiştir." / Shi Ji 110, Di Cosmo (1991: 206 /.

Bilgileri ard arda sıralama fırsatı bulduğumuz bu yol, verileri doğru şekilleriyle okuma teşebbüsümüzde, tarafsız kaynaklardan elde edilmiştir. Bu bilgi tabakaları şöyledir: 1. arkeolojik bulgular 2. bulguların muhafızı olan Çin arkeologlarının çalışmaları ve raporları 3. mukayeseli yeni çalışmalar ve Avrasya'ya yayılmış Hiong-nu tarzı kazanların dağılıma alanlarını gösteren harita 4. eski tarihi kaynaklar (Shi Ji cilt:110) 5. eski kaynakların doğu ve batı dillerine yapılmış yeni tercümeleleri.

Di Cosmo, Shi Ji hakkındaki yorumlarında şunları açıklar (Wang Li-Ch'i: Shih-chi chu'i, 1988'e dayanarak):

"Po-yang, Sarı Irmak'a ait Büyük Seddin güneyine kadar olan topraklarda ikamet etmiş bir Hsiung-nu kavmidir. Mao-tun, ülkesini Chu-na ve Pu-shih vilayetlerine kadar genişletmiştir. Chu-na, bugünkü Ning-hsia'daki Ku-yüan vilayetinde; Fu-shih ise Shenski'deki Yulin vilayetinin güney doğusundaydı... Bu, yaklaşık 39 derece kuzey enleminde yer alan toprakların (bugünkü Ning-hsia, Shansi'nin kuzey kısımlarında bulunan Shensi, Hopei ve Liao-ning'in tamamı) bir kısmının Hsiung-nular tarafından kontrol edildiği, bir kısmının da bunların istilalarına maruz kaldığı anlamına gelir."

Bu bilgiler, Hiong-nu tarzı bronz kazanların (tong fu) yaygın şekilde bulunduğu I. bölgeyi, Huang he (Sarı Irmak) ve Liao he nehirleri olarak adlandırmaya müsaittir.

Harvard Üniversitesi'ndeki (1990) çalışmalarımın ilk takdimi sırasında ve bunu takiben yayınlanan bir özette (Érdly, 1990/b), Minusinsk bölgesinde teknik bir devrimin meydana geldiği ve bronz kazanların keşfi ve kullanımının bu bölgede ortaya çıktığı hükmüne vardım. Bunun sebebi, kazanların değişik kullanışlarını gösteren ve bunlar üstünde genel bir zihin jimnastiği yapıldığını sergileyen bronz kazan bulgularının miktarındaki genişlik ve çok sayıda taş oymada ortaya çıkmalarıdır. Bu suretle, o zamandan beri, bugünkü Çin toprakları içine kadar uzanan arazilerden çıkarılan antik kazan bulgularını tasvir eden yeni Çin arkeolojik raporlarını kullandım. Bu sebeple, ben sadece, uygulanabilecek makul ve karmaşık bir usul teklif edebiliyorum: Çin'e kadar uzanmış eski Hiong-nu bulguları ile bunların Minusinsk bölgesindeki zenginliği arasındaki bağlantı için uygun bir açıklama bulunmalı ve geliştirilmelidir. Bu, uzak doğu ve İç Asya'daki arkeolojik Hiong-nu bulgularının hepsinin, A. Stein tarafından Dunhuang'da bulunup Doğu Hunları (Hiong-nu) ile Avrupa Hunlarını birleştiren

Soğutça kaynaklarla beraber ve Hiong-nular hakkında yazılmış eski Çin vesikalarının eş zamanlı bir değerlendirmesini gerektirir.

Şimdiye kadar değerlendirilen malzemenin hepsi, Hunların Uzak Doğu bölgelerinden Macaristan Platosu'ndaki Tuna vadisine kadar Orta Avrasya boyunca yaptıkları göç sırasında, kabileler birliğinin kültür açısından belirleyici olma özelliğini bozmadan koruduklarını gösterir. Bugünkü Çin topraklarında bulunan Hion-nu tarzı kazanlar, bu verilere dayanarak eski veya proto Hiong-nu olarak tayin edilmelidir. Kendilerine has motifler içeren kazanlar üretmiş hususi bir etnik grup belirlenmedikçe, kapların diğer göçebe kavimler tarafından ödünç alınmış, satın alınmış veya kullanılmış olması gerektiğini kabul etmeliyiz. Pek çok paralelliğin ortaya çıkması sebebiyle, bunların Hiong-nu kökenli olduğunu düşünmeliyiz. Bu, yedinci neticemizdir.

ÖZET

Bu çalışmaların en büyük önemi, Şekil 2'deki Hun-Hiong-nu tarzı kazanların Avrasya'ya dağılmasını gösteren haritadır. Bunlar bronz, seramik ve kaya kabartmalarına resmedilmiş olmak üzere üç durumda ortaya çıkarlar. Kazanların yayılma alanını gösteren harita, Hun-Hiong-nu tarihine bağlı istikameti tanıtmaya bakımından kullanışlı bulunabilir. Çalışmalarımızdan elde edilen yedi önemli sonuç şu şekilde özetlenebilir:

1. Harita, Huang he sahasından Tuna vadisine kadar Orta Avrasya boyunca, kazanların dağılmasını gösterir ve bir yandan bu kapların sanatkarane tezyinat üsluplarındaki katmerli paralellere bir yandan da bizim burada temel olarak aynı kavimle meşgul olduğumuza işaret eder. Bunlar, kabileler birliğini değiştirmiş ve kültür açısından belirleyici bir merkez olmuşlardır. Kazanların dini, etnografik (tezyinat) ve metalurjik özellikleri, bütün Avrasya boyunca muhafaza edilmiştir.

2. Kazanlar steplerde değil, stepler ve ormanlar arasındaki sınır mıntıklarında, hatta dağlık alanlarda bulunmuştur. Daha çok da dağlık alanlarda, özellikle Ural dağlarının doğusunda ortaya çıkmışlardır.

3. Kazanların bazılarında, Hunların Avrupa devrelerini karakterize eden geç Hun mücevheratındaki geometrik üslubun belirleyicisi olarak ortaya çıkan motifler görülebilir.

4. Çin kaynaklarına, Aşağı Amu Derya yakınlarında ele geçmiş Hun tarzı bir kazan parçası olan bir bronz mantar bulguya ve Sir Derya deltası mezarlarındaki bazı örneklere bakılırsa, Eftalit arazisi de Hunlara aittir.

5. Hunlar veya bunların önemli bir kısmı, Urallardaki Yekateringburg Geçidi kanalıyla Avrupa içlerine gelmişlerdir. Harita üzerinde işaretlenen kazan bulguları, Hunların rotasını açıkça gösterir. Bu, tarihi açıdan, daha önce bilinmeyen mühim bir bilgidir. Bu suretle, Çin ve Avrupa yazılı kaynaklarına arkeolojik veriler eklenir.

6. Yukarı Yenisey bölgesindeki kaya kabartmaları, pek çok paralelleri olması dolayısıyla, bugünkü bilgilerimize istinaden mahalli bir Hun-Hiong-nu kavmi belirlemesini sağlayabilir.

7. Şanhi'de Wei nehrinin güneyine kadar yayılan Huang hi (Sarı Irmak) - Liao he bölgesindeki Hiong-nu kültürü ve dininin (ölü gömme adetleri) özelliklerini taşıyan

sayısız bronz kazanın büyük bir kısmı, karışık veya farklı etnik gruplara ait topraklarda görülseler bile, pek çok paralelleri bulunduğu için Hun-Hiong-nu olarak değerlendirilmeliler.

Şekil 11'deki diğer bir harita, Avrasya kıtası içinde geçen başlıca motif türlerinin paralelleri gösterir. Bu motiflerden üçü adım adım batıya doğru ilerlemiş, bir tanesi Tuna vadisine kadar ulaşmıştır. Türler şunlardır: a. üç mantar tokmaklı yuvarlak kulplar b. tek mantar tokmaklı yuvarlak kulplar c. dikdörtgen kulplar üzerinde yassı mantar dökümü.

Bir başka tür, ölü gömmede kullanılan seramiklerdir. Bunların şimdiye kadar buldukları yerler ise şöyledir: 1. Transbaykal 2. Minusinsk sahası 3. Tuva 4. Sir Derya deltası. Seramiklerdeki motifler, bronz prototiplerde de vardır. Tuva'da bulunan ve kulplarında basit çıkıntıları olan 92 seramik kazanın Uralların batısında ve Altay'da Teletskoe gölü yakınına kadar olan sahada bronz paralelleri mevcuttur. Daha önce Maenchen-Helfen'in (1973:335) de belirttiği gibi, Sir Derya deltasındaki süssüz dikdörtgen kulplara sahip seramik kapların Uralların batısına kadar (Verkhni Konets'te) benzerlerine rastlanır ve kulpların yanı sıra, incelikle işlenmiş gövde tezyinatları da bronz kazanlarınınkini andırır.

Bu benzerlikler, Hunlara ait kaplardaki etnografik, metalurjik ve dini karakterlerin bütün Avrasya boyunca muhafaza edildiğini kuvvetle ispat eder.

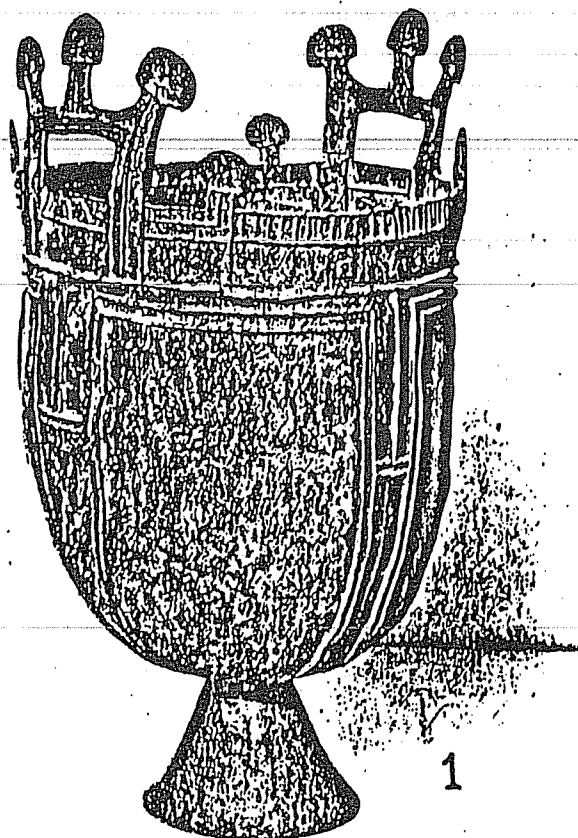
KAYNAKLAR

- APPELGREN-KIVALO, H. (1931): *Alt-Altäische Kunstdenkmäler- J. Aspelins Reisen in Sibirien und Mongolei 1887-1889.*, Finnische Altertumgesellschaft, Helsingfors.
- BARTOK, Béla (1943): "Introduction and Conclusions" for his ethno-musicological research in Turkey. In SAYGUN, A. Adnan: *Bela BARTOK's Folk Music research in Turkey.* Akademiai Kiadó, Budapest (1976) pp. I-XLI
- BASILOV, V. N. (1989): *Nomads of Eurasia*, Natl. Hist. Mus. of Los Angeles County, Seattle and London.
- BERDNIKOVA, V. I., V.M. VETROV, Yu. P. LYKHIN (1991): "Scyfo-sibirskiy stil' v hudozhestvennoy bronze Verkhney Leni" (Scytho-Siberian style on bronze artifacts from Upper Lena), *Sovetskaya Arkheologiya*, 196-206, no.2.
- CHLENOVA, N. L. (1967): *Proishozhdenie i ranniaia istoriia plemen Tagaskoy kulturi*, Akademiia Nauk SSSR, Moscow.
- DEVLET, M. A. (1965): "Bol'shaia Boiarskaia Pisanitza", *Sovetskaya arkheologiya*, 3, 124-132.
- DI COSMO, Nicola (1991): *Inner Asia in Chinese History: An Analysis of the Hsiung-nu in the Shih Chi.* Dissertation for PhD at Indiana University, Bloomington, IN-USA.
- EGAMI, N. and S. Mizino (1935): *Inner Mongolia and the Region of the Great Wall*, *Archaeologia Orientalis*, Series B, Vol. 1, Tokyo and Kyoto.
- ERDÉLY, I.- D. NAVAAN (1966): "Az 1964. Évi Mongol-magyar Régészeti Expedíció Eredményei (Results of the Mongolian-Magyar Archaeological Expedition in 1964) MTA, II. Oszt. Közleményei, (Budapest), pp.123-128."
- ERDÉLY, I.- SUGAR, L. (1982): *Azsiái lovas nomádok (Assian mounted nomads)*, Gondolat, Budapest.
- ÉRDY Miklós (1984): "Körösi Csoma és Vambery el nem ért végcéljára, az ujúguroknál kínai Sinkiangban" (In the land of Uighurs in Chinese Xinjiang at the unattained goal of Cosma de Körös and Vambery), *A XXIII. Magyar Találkozó Kronikája*, Arpad Könyvkiadó (Cleveland, USA), pp.295-336.
- ÉRDY Miklós (1988): *Exploring Ancient Khorezm*, *Folklor és Ethnografia* ser. no.38 (Engl.-Hung. bilingual), KLTE, Debrecen.
- ÉRDY Miklós (1990/a): *Expedíció a korai hun biradalm területére- Az Ordos-pusztai magyarok: Valóság vagy legenda?* (Expedition to the territory of the early Hunnic Empire-Ordos region). *A XXIX. Magyar Találkozó Kronikája*, Arpad Könyvkiadó, Cleveland, USA 226-278.
- ÉRDY Miklós (1990/b): "Unique Hsiung-nu cauldron from Urumki", *Inner Asia Report*, Newsletter-Harvard, (Cambridge, USA), pp.11-13 (Fall 1990) no.7.

- FETTICH Nandor (1940): "A hunok regeszeti emlékei" (Archaeological relic of the Huns), in NEMETH Gyula ed. Attila és Hunjai (Attila and his Huns), MagyarSzemle Tarsasag, udapest pp. 227-264, Reprinted in (1986).
- GUNDA Bela (1958): "A totemizmus maradványaia magyar taltoshagyomány" (Traces of totemism in the Magyar "taltos" tradition), 1957 Yearook of Deri Museum, Derecen, pp. 63-72.
- HAJDU Peter (1962): Finnugor nepek es nyelvek (Finno-Ugric Peoples and Languages), Gondolat, Budapest, pp. 230-232.
- HOLMBERG, Uno (1927): Finno-Ugric, Sibirian, Vol. IV in C.J.A. MacCulloch: The Mythology of All Races, Arc. Inst. of Amer., Boston.
- Inner Mongolia Museum (1987): History Relics of Inner Mongolia (Chinese-Mongolian bilingual) (1987 May) p. 54.
- JETTMAR, Karl (1967): Art of the Steppes, Crown Pul., New York.
- JI Nai-jun (1989): "Yan'an diqu wenguanhuishoucangde Hiong-nu wenwu" (Relics of the Hiong-nu period among the collections in Yan'an), Wen Bo (Shaanxi), Vol. 31, no.4, pp. 72-73 plus 2 tables
- Yushu County, Cult. Relics Publ. House, Beijing, pp. 167-170.
- JIN Feng-yi (1991): "The distribution of the Shanrong culture and its charecteristic features" A synopsis of a paper presented at a workshop on: The Chinese and their Northern Neighbours (c. B.C. 1000-2nd c. A.D.), University of Pittsburgh.
- KLEMENTZ, D. (1886): Drevnosti Minusinskago muzeia. Atlas (Antiquities of the Minusinsk Museum. Atlas.), Sibirskoy gazeti, Tomsk.
- LI Yi-you (1963): "General situation of Culture Relics in Inner Mongolia (inChinese), in: In. Mong. Cult. Rel. Working Group (author): Selected Culture Relics in Inner Mongolia, Culture Relics Press, Beijing.
- LIU LI (1987): "Tong Fu Kao" (An examination of bronze cauldrons) Kaogu Yu Wenwu, pp. 60-61, no.3.
- Lu, Gui-lan (1988): "Yulin diqu scoucangde bufen Xiong-nu wenwu" (Some of the Hiong-nu cultural relics from the collections of the Yulin region), Wen Bo (Shaanxi), no.6, pp.16-19 plus 2 tables.
- MAENCHEN-HELFEN, O. J. (1973): The World of the Huns, Univ. of California Press, Berkeley.
- MÁNDOKI-KONGUR István (1992): Personal Communications in Budapest. (Budapeste'de Şahsi Sohbetler).
- MINASIAN, R. S. (1886): "Lite bronzovih kotlov stepey Evrazii (VII v. do n. e. -V v. n. e.), (Casting o bronze cauldrons on the Eurasian steppes -7th c. B.C.-5th c. A.D.), Arkheologicheskij Sbornik, no.27, "Iskusstvo", Leningrad, pp.61-78.
- MINIAEV, S. S. (1986): "Ischeznuvshie narodi. Siunnu." Priroda, pp. 42-53, no.4.
- NOWGORODOWA, Eleonora (1980): Alte Kunst der Mongolei, Seemann V., Leipzig.
- POSTA Bela (1905): Archaologische Studien auf russischen Boden, (Hungarian-German bilingual) Hornyanszky Verl., Budapest.

- PROKOF'YEVA, E. D., V. N. CHERNETSOV and N. F. PRITKOVA (1964): "The Khants and Mansi" in M. G. LEVIN and L. P. POTAPOV: "The Peoples of Siberia, The Univ. of Chicago Press, Chicago-London, pp. 511-545.
- RUDEKNO, S. I. (1969): Die Kultur der Hsiung-nu und die Hugelgraber von Noin Ula, Rudolf Habelt Verl., Bonn.
- TIAN Guang-jin, Guo Suxin (1986): *Ei er duo si shi qing tong qi* (A Study on Ordos Bronzeware), Culture rel. Publ.House, Beijing.
- TILKE, Max (1978): National Costumes from East Europe, Africa and Asia, Hastings House Publ., New York, p.19, Pl.38.
- UMEHARA, Sueji (1960): Studies of Noin-Ula finds in North Mongolia, Series A, no.27, The Toyo Bunko Publ., Tokyo.
- VAJNSTEIN, S. I., V. P. D'JAKONOVA und Roman KENK (1984): Das Graberfeld der Hunno-Sermatischen Zeit von Kokel, Tuva, Sud-Sibirien, Verl. C. H. Beck, Munchen.
- WANG Bing-hua (1988): "The Grassland Silk Road" (in Chinese) in: Tour on the Silt Road (urumqi) no.5 pp. 10-12.
- YAO Sheng-min (1983): "Shaanxi Chunhun Xian Chutude Handai Tong fu" (A Xiong-nu cauldron dated to Han dynasty was found in Chunhua county, Shaanxi prov.), Chunhua County Cult. Bur. Publ., no.1.
- ZASETSKAIA, I. P. (1982): "Pogrebenie u sela Kizil-Adir Orenburgskoi oblasti (K voprosu o gunno-khunnskih sviaziah) in Ermitage: Drevnie pamiatniki kulturni na territorii SSSR, Leningrad, pp. 54-77, 150-161.

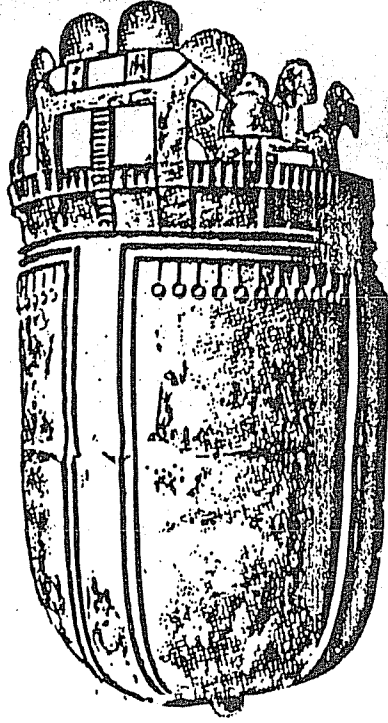
Miklos  Erdly

Ábr. 1. Urúmai, Síncan

Tablo III-1

烏魯木

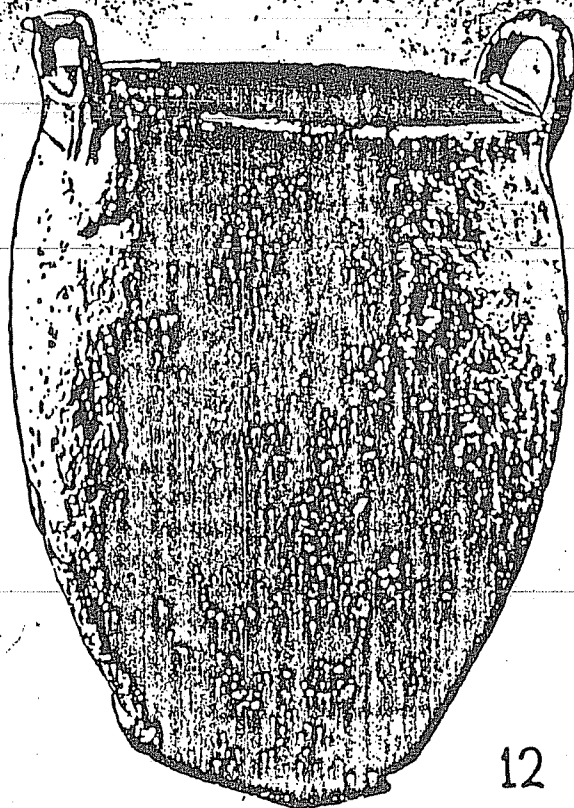

A

ŞEHİR N. İPEK, MÜZELER

Ş-IV 0100T

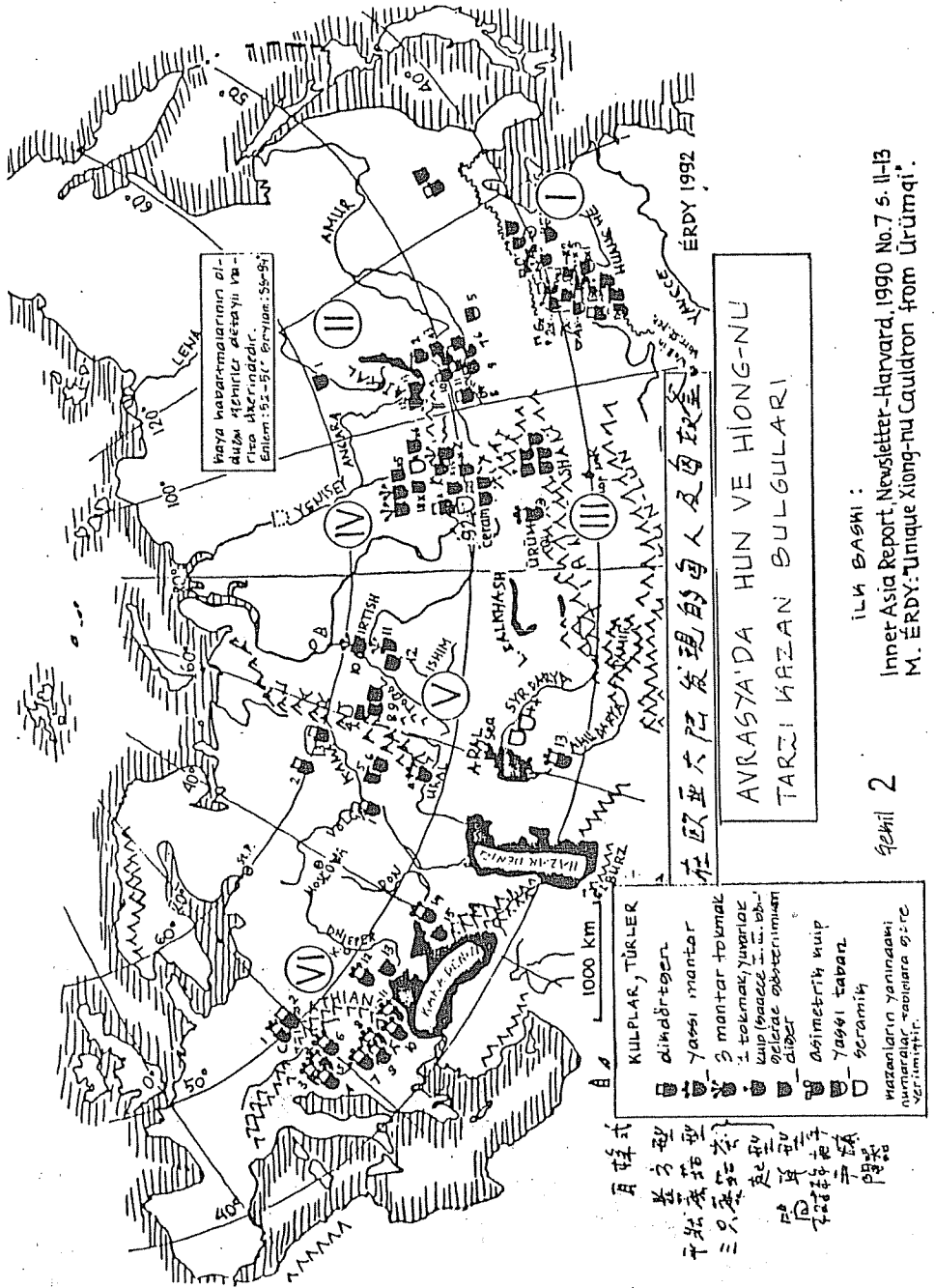
85 26 2000
1988

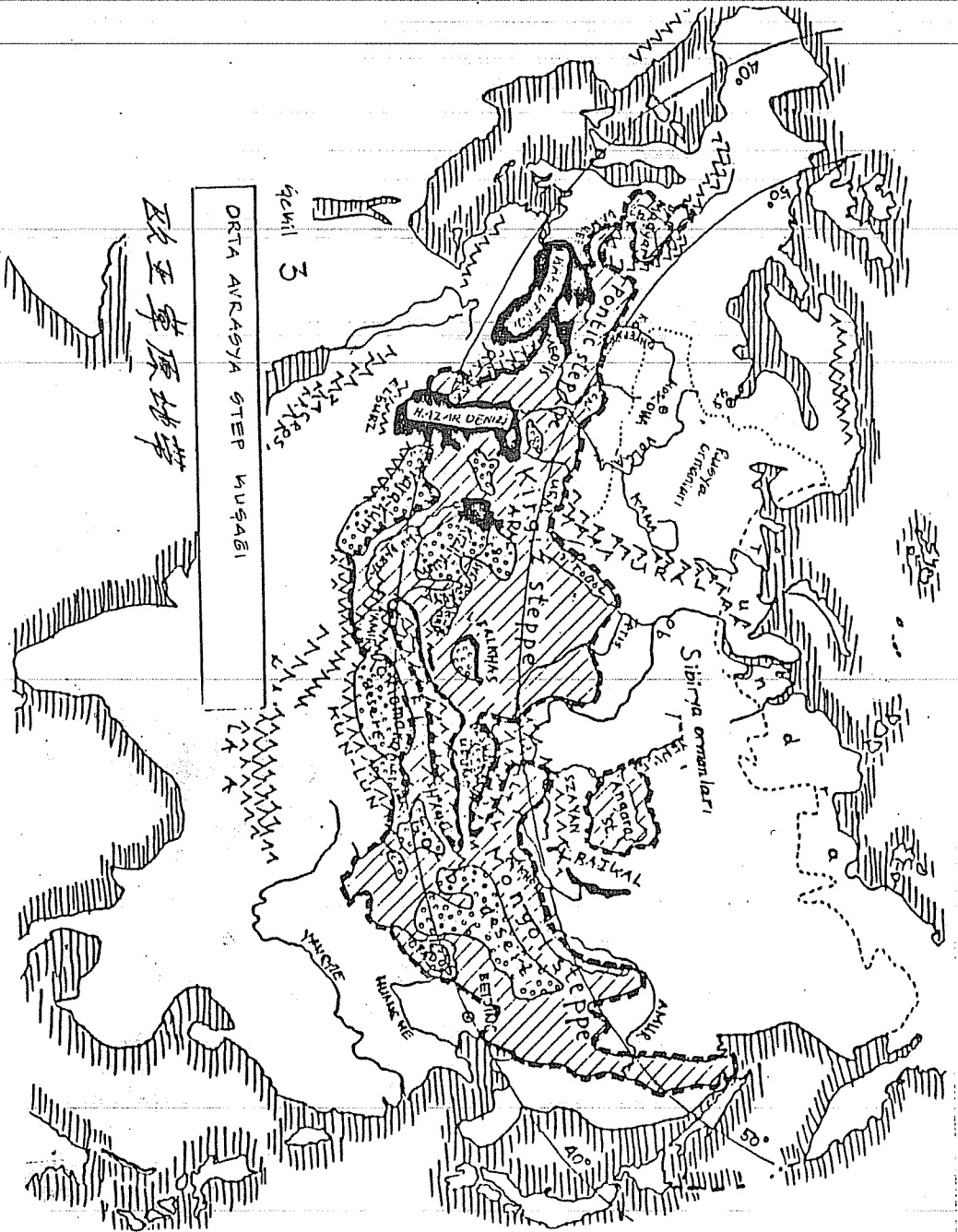

12

9evii 12. Erlanhusou, ía mōōolistan
Tablo I-2

二蓋虎向

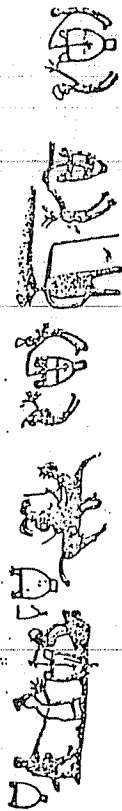
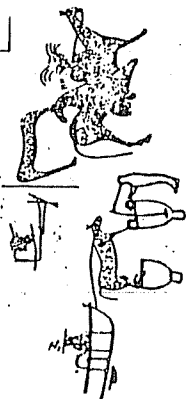

KAYA MADARTMALARINA RESMEDILMIŞ HUN TARZI KAZANLAR

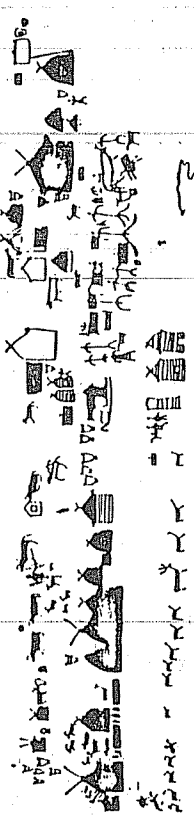
Şekil 6 岩画上绘匈奴

Uybat nehri yakınında, Kızıl Kaya dağ. üzerinde Uzunluğu: 2.52 m.

Büyük Boyraan Resimler Uzunluğu: 19.7 m. Minimum: 6m. 1009 17 6

19 1009 17 6 1009 17 6

Suljek yakınındaki Pisannoya Gora dağın-
da Uzunluğu: 18.4cm.

Orta Avrasya Boyunca Hiong-Nu Tarzı Kazanlar

KAYA KABARTMALARINDA
KAZANLAR

Minusinsk sahası, Ubat nehri (Yenisey'in kolu-
su) üzerinde kızıl kayada

Şekil 7

岩壁上所绘

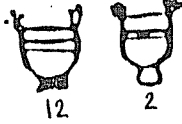
木努辛斯克地区

Minusinsk sahası, Yenisey'in doğusunda
da büyük boyardan Resimler

5

12

2

4

19

3

9

14

11

8

13

6

17

7

1

18

16

10

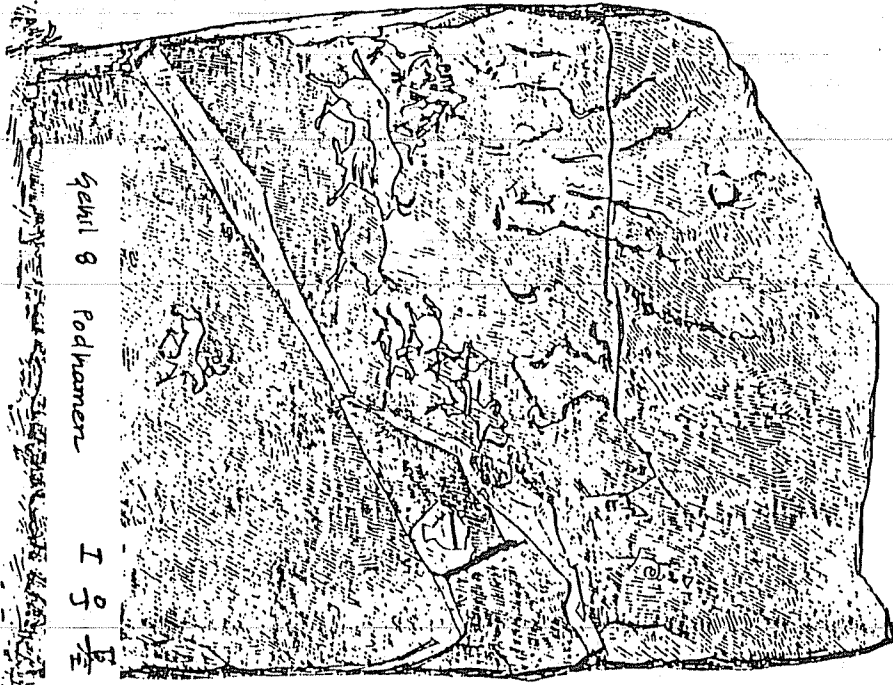

15

Minusinsk sahası, Yenisey'in batısı
Pisannaya Gora, Guljetki

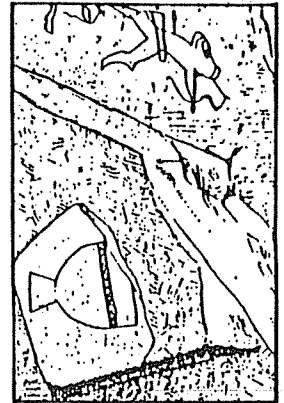
Podkamenide Mezar tarzi I. (Boy: 440cm, en: 115cm)

şekil 8 Podkamen

I 子 墓 碑

背面有陵備匪象。

Arka tarafı aynı şekilde

Abb. 305.

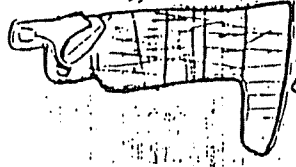

Abb. 306.

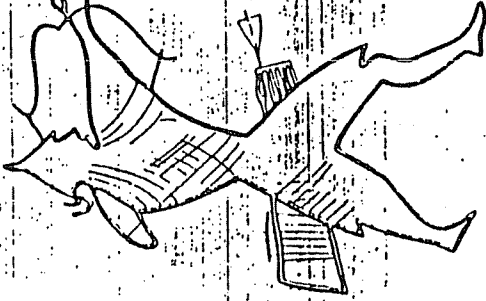

Abb. 307.

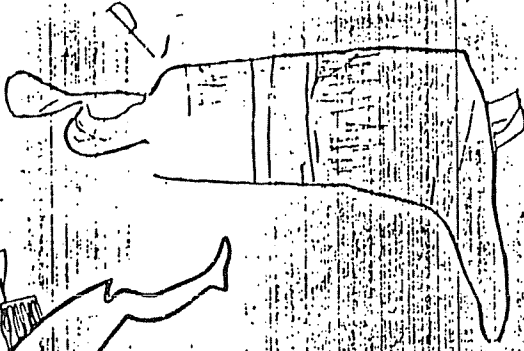

Abb. 308.

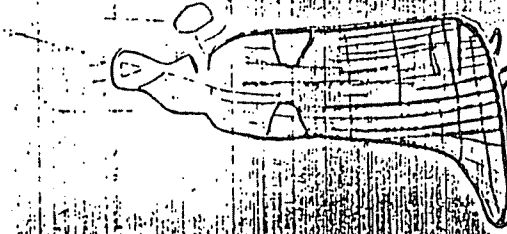
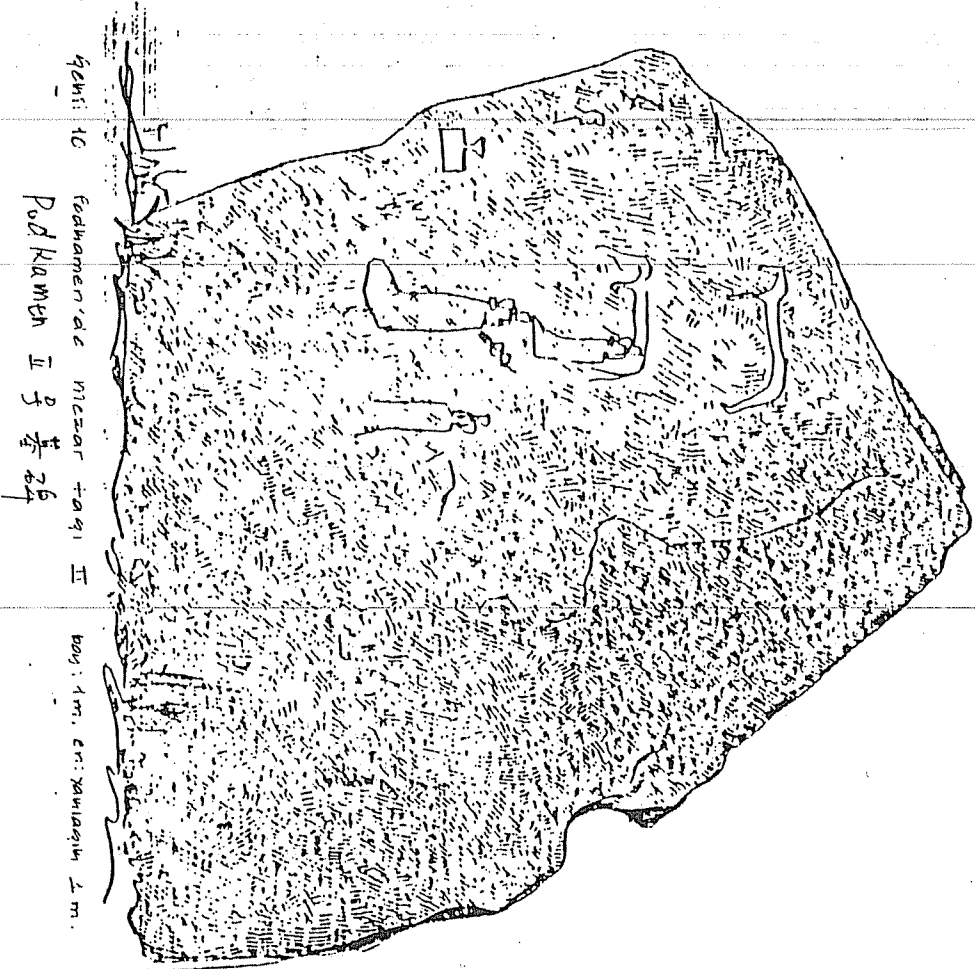
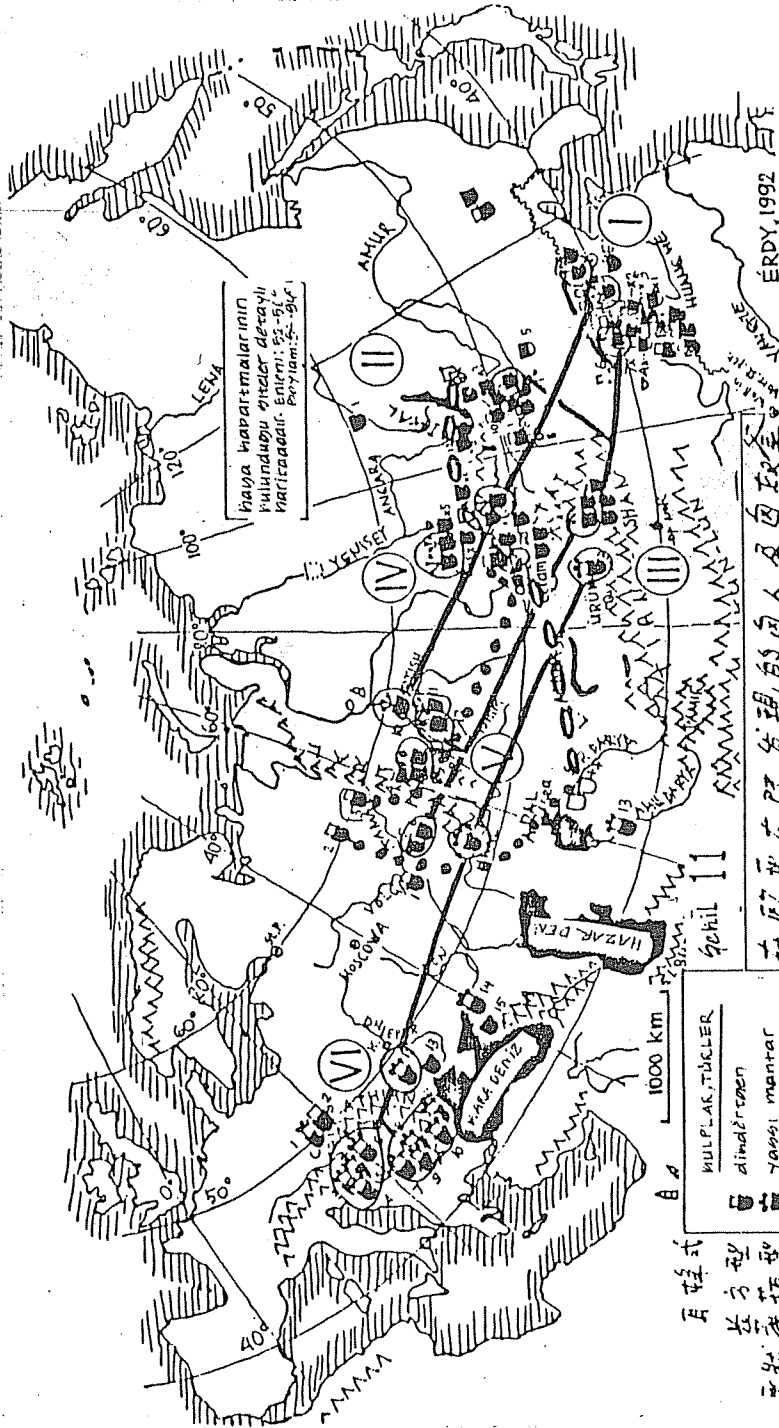

Abb. 309.

Onu ve dört şaman figürü. Argoa daği üzerinde taş oyma (Podkamen
yahımları - 8 см -), Appellöten - Kivalo, 1931

şekil 9 了箭子和四箭箭。Argoa 山岩画。

buğa vabarsmalarının bulundugu diğer deşeyli varicadidir. Piyamir, 5-9, 1

- bronz
- Seramik
- Seramik kazanların
- Seramik prototipleri
- bronz

AVRASYA'DA HUN VE HIONG-NU TARZI KAZAN BULGULARI

KULP TEZYİNATININ AVRASYA'YA YAYILMIŞ PARALELLERİ

在欧亚大陆发现的匈人及匈奴金器

1000 km

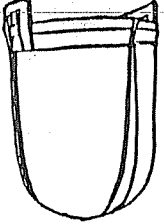
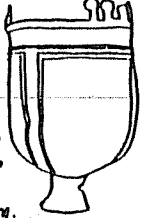
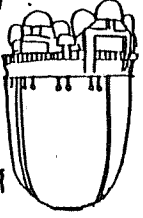

KULPLAR, TİBİLER

- dindörtgen
- yassı mantar
- mantar tokmak
- tokmak, tuvarial kulp
- qadzi I, II, tabiylata oşq
- tamimikht
- diğer
- asimesirlik kulp
- yassı taban
- seramik

Kazanların yanındaki nu-marlar tablolara öbce yemimiktir.

月形式
 长方形
 自然底形
 三只底形
 起形
 耳形
 耳形
 耳形
 耳形

VI. TUNA-DON BÖLGESİ

VI-1	多瑙河-顿河区	Boy: (gao)		
國家或者	區域	En: (kuan)		
ÜLKE	vilayet bölge	8 LGÜLER (cm.)		
	bulguların yeri	Boy: bulguların yüksekliği		
	coğrafi enlem ve boylam	Gap: (en geniş) gapı		
		En: genişlik		
1.	Opawa (Troppau) Enlem: 50° Boylam: 17.0°	BENEŠOV (BENNIŠCH) koyullar arasında veya ormanda	m.-Helfen (1973) maenchen-Helfen s. 307, şekil 32 Boy: 29 En: 22	
2.	Opawa Tuhari Silezia Enlem: 50.5° Boylam: 10°	JEDRZYCHOWICE (HÖCKRICHT) nehir yakasında bir mezar yanında	m.-Helfen (1973) s. 308 şekil 33 boy: 55	
3.	Veşzprém vilayeti bataklıkta	VÁRPAŁOTA, BA'NTAPUSZIA Enlem: 47.2° Boylam: 18.15°	m.-Helfen (1973) s. 311 şekil 36 Tabii formda boy: 56 gap: 138 yüzey: 4.5mm.	
4.	Tolna vilayeti	HÖGYÉSZ yakınında KAPOS nehri vadisi, kuzeyde Regöty'e doğru	m.-Helfen (1973) s. 310 şekil 35 Fettich'ten boy: 52 gap: 33 rotüre edilmiş ayakla beraber yüksekliği: 56.5	
5.	Ferér vilayeti Roma harabelerinde	DUNAUJVÁROS Enlem: 46.5° Boylam: 18.05°	m.-Helfen (1973) s. 311 şekil 37 A.Höldl'den parça boy: 36.5 en: 21 yüzey: 3mm.	

VI-2

Romanya
6.

匈牙利

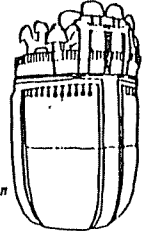
Pest
vilayeti

TÜRTEL
Enlem: 47.15
Boylam:
mezar
tâmirinde

M.-Helfen (1973)

S. 309
Şekil 34
Boy: 89
Gep: 51
Yüzey: 4mm

(restore edilmiş
ayakla boyu: 89)

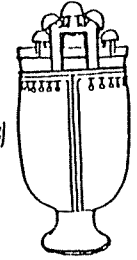

Romanya
7. 罗马尼亚

Patı
Olteniia
Enlem: 44.5°
Boylam: 23.3° } yaklaşı

M.-Helfen (1973)

S. 313
Şekil 40
Boy: 84

Romanya
8.
罗马尼亚

Craiova bölgesi
Olteniia
Calafat sahasi
Enlem: 44.30
Boylam: 23.8° } yaklaşı

M.-Helfen (1973)

S. 312
Şekil 38
Boy: 54.1
Gep: 29.6
Yükseklik: 11.4

Romanya
9.
罗马尼亚

Craiova bölgesi
Olteniia
Vinju mare sahasi
HATARI
4 amurlaşmış
öblde

M.-Helfen (1973)

S. 313
Şekil 39
Boy: 16.2
En: 10.7

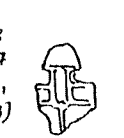

Romanya
10.
罗马尼亚

Bucuresti bölgesi
Muntenia
Calafat sahasi
BOSNEAGU
Enlem: 44.5° yaklaşı
Boylam: 26°
öbl Vietnamda

M.-Helfen (1973)

S. 314
Şekil: 41
(iki bula)

Romanya
11.
罗马尼亚

Bucuresti bölgesi
Muntenia
Corabia sahasi
Roma kalesinde;
vâller talinde
-CELEI
(SUCIDAVA)
Enlem: 44.5
Boylam: 26

M.-Helfen (1973)

S. 314
Şekil 42

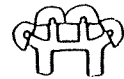

Avrupa
.....
欧洲

Bu parçanın "Catalania
Ovası" (İspanya), nda
bulunduğu iddia edilse
de, bu ispat edilmemiştir.

M.-Helfen (1973)

S. 318, 322
Şekil 50
Târihlerden
Boy: 12
En: 18

VI-3

PONTIK STEPI 黑海草原

Moldavya

12.

摩尔多瓦

Rezina sánagi

Enlem: 47.7°

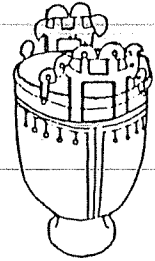
Boylam: 29°

SHESTACHI

m.-Helfen
(1973)

s. 315

gövil 43

Cherson

Gubernasi

13.

Enlem: 46.6°

Boylam: 32.5°

Alexandrijsk

sánagi

Pósta (1905)

s. 533

gövil 209

石勒尼亚

Evaterinoglav

14.

石勒尼亚

Don bñlörösi

Rostov oblasti

Enlem: 47.2°

Boylam: 39.7°

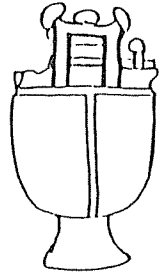
IVANOVSKIE Zsetskaja
Vraabusi s. 158 ('37)

m.-Helfen
(1973)

s. 316

gövil 47

Nrvecherkussk
müzesi

....

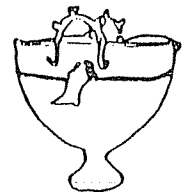
15.

KUBAN

库班

Egarni, Mizuno
(1935)

gövil 104

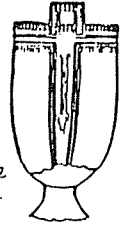
V. VOLGA-OB BÖLGESİ

V-1 伏尔加-鄂毕区

Gimbişsk
gubernasi
Illjanovsk
vilajeti

Сенгилей
саяси
Volga viloyati
(Атча - Зәурәтә
араһида)

Fettich (1940)
s. 246
levha XIII-9
M.-Helfen (1973)
s. 316
qeril: 45 Poy: 53.2
qap: 21.2

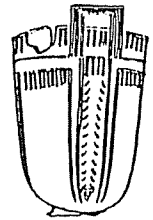
1. Enlem: 54°
Boylam: 48°

烏里揚諾夫斯克

Volgda
gubernasi
Komi

Сыктывкар
Enlem: 60.5°
Boylam: 50.5°
VERKHINII
KONETS

Fettich (1940)
s. 249
levha XIII-6
M.-Helfen (1973)
s. 316
qeril: 46

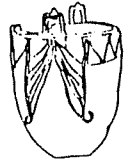
2.

科采自谷其和国

Perm
3.

Perm viloyati
SOLIVANSKI
sahasi
Enlem: 60°
Boylam: 60.5°

Fettich (1940)
s. 248
levha XIII-3
M.-Helfen (1973)
s. 315 Poy: 9
qeril: 44
Perm müzesinde

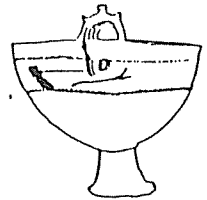
波尔米

Perm
4.
波尔米
Kazan
5. 鄂毕
6. 鄂毕

Sadrin sahasi
ZAMARAIEVSKOE
Kasabasi

Cistopolsk
BILYARSK
Enlem: 55°
Boylam: 54°

Fösta (1905)
s. 532
qeril 208
Sverdlovsk'ta
(Yekaterinburg
Müzesi)
Kotla (1905)
s. 532

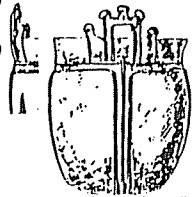
Zamaraievskoe'den Kazan'da
Kuznetsov İhi Kazan'da

7.
Oranburg
Enlem: 51.75°
Boylam: 55.1

KIZIL ADIR

Illinasian (1986)
Zavetshina
(1991)
Boy: 35.1
qap: 26.4

奧倫堡

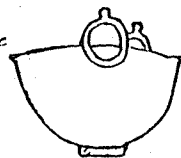
V - 2

Tobolsk
gubernasi
8.
托布尔斯克

Kurganlar
sahasi
Kamyzen
k. 1000

KLYUCHEVSK
kassasi
Enlem: 57°
Boylam: 60.0°

Fösta (1905)
S. 520
Şekil 204
Tobolsk müzesinde

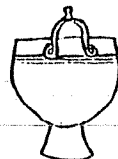

Tobolsk
gubernasi
9.
托布尔斯克

Kurganlar
sahasi

KLYUCHEVSK
kassasi
Enlem: 57°
Boylam: 60.0°

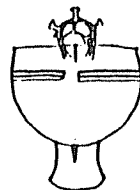
Fösta (1905)
S. 530
Şekil 206
Pittich (1940)
Jevha XIII. S.
Tobolsk müzesinde

Tobolsk
10.
托布尔斯克

TOBOLSK qabri

Fösta (1905)
S. 536
Şekil 200, 200A
Tobolsk
müzesinde.

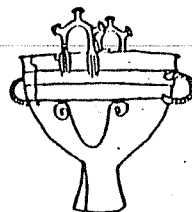

Tobolsk
gubernasi
11.
托布尔斯克

Isim sahasi
Enlem: 56.0°
Boylam: 60.5°

KARAGAY
kassasi

Fösta (1905)
S. 538
Şekil 202

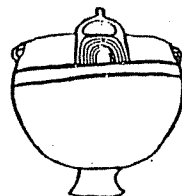

Tobolsk
gubernasi
12.
托布尔斯克

Isim sahasi
Enlem: 56.0°
Boylam: 60.5°

KARAGAY
kassasi

Fösta (1905)
S. 530
Şekil 205a
Omsk
müzesinde

Vladımpakistan
13.

Turkhu
sahasi
Enlem: 42°
Boylam: 61.5°

NARINDZHANEMBA
kassasi

M. Helffer
(1979)
S. 318
Şekil 40

卡拉-卡尔梅克自治共和国

IV. YUKARI YENISEY BÖLGESİ

IV-1

上叶尼塞区

Yenişey
şubetnası

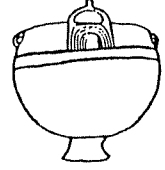
叶尼塞古本

Yenişey
vilayeti

叶尼塞斯克省

Minuşinsk şahası ŞABINSK KASABASI

Foto (1905)
ş. 530 :
Karağay bulgusu-
şuna benzer
Tablo V-2 no.12

Jeltmar
ş. 72, 711
şevil 30
Foto (1905)
ş. 533
şevil 301

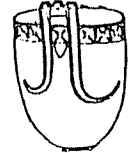
Alkay
tepelere

高阿本桑

Bilish, yanlıq bir
adlandırmadır, orası
şölem 100 mil hüsey
kaleşimdedir
(München-Helfen)
(1975) ş. 310

TRUKTOYEV
ş. 111
Enlem: 51.3-
51.8°
Boylamı: 87.7°

Fritsch (1917)
Levha XIII-7
Boy: 27
Şap: 25-27

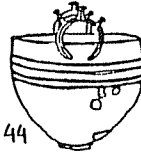

Not: Bu kışarlı bir
kışardır, düzleştirilmiş şevil tan
şz. Tablo IV-3

TOVOSTIN KOLEKSİYONU 托沃斯丁藏品

Minuşinsk şahsından,
Finlandiya Helsinki milli müzesi

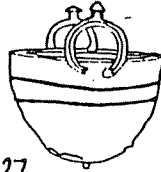
3.6. cm boyunda
üç tokmaklı minyatür
bronz bir kışarın
da koleksiyon
dahilindedir

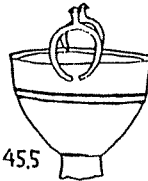
Boy: 44

Boy: 34

Boy: 27

Boy: 45.5

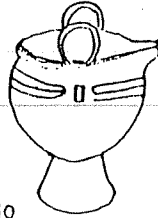

Boy: c. 38

IV-2 米留辛斯基博物馆之董

Minusinsk müzesinde muhafaza edilen vazanlar (O. Klementz, 1886)

18 vazan ve vazan parçaları anlatılmıtır.

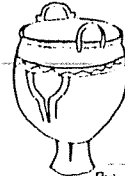
Boy: 40

Sakta (kızaba)

Boy: 355

Alla/
dörtü zirsöz
yakınında
İsai nehri

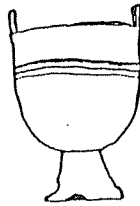

Boy: 37

Vizikül
Öfild

烏里高相公墓 (蒙古西北)

Ulanöem mezarlığı
Kuzey batı Sibiyetian m.İ. B-P. yy.
dindeñizgen Kulplar
Newgerodewa (1880)
Enlem: 50° Boylam: 92°

Boy: 118

Taşar medeniyetine ait, Yukarı
Yenisey bölgesinde bulunmuş
vazanlar
(N.L. Chlenova, 1967)

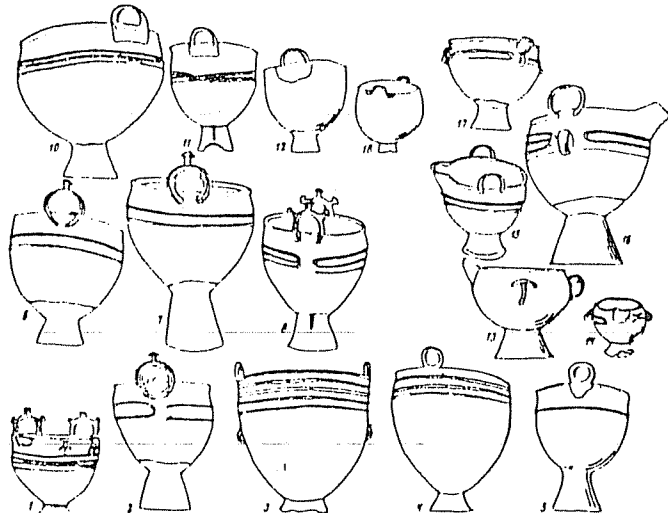
上叶尼塞地区房子

塔加尔文化的碗

Table 18

PULGULARIN YERLERİ

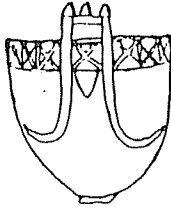
- 1, 6, 14 Sialabolinsk.
- 2 Braganne
- 3 Sabinskoe
- 4 Tashtip
- 5 Gara Izik
- 7, 13, 16, 17 Minusinsk
- 11 Tagasht
- 12 Taishet
- 15 Sakta
- 18 Alaban nehri yakınında Ulus Derina
- 9, 10 Mezgul

Pazilik-Kurgan-2.
Jettimar (67)
Pudenko (70)
Viz. no. 14 (allta)
Enlem: 50.6° Boylam: 68.4°

IV-3 4等列基斯科那湖

TELETSKIYE GOLU
bronz m. - Helfen (73) s. 320
Boy: 27 cm. Çap: 25-27 cm.

Bu yerde iki
milyarın bronz
kazan da
bulunmuştur.

KAZAN, TUVA
bronz
Boy: 46 cm
Altındaki çapı: 13.5

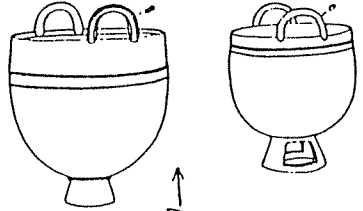
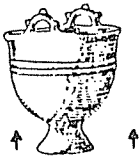

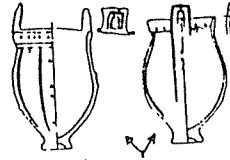
图2, 科克苏力

陶器 S E R A M I K L E R

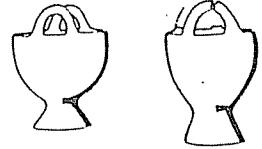
BOY-SHOGO
TOSINSKOE KURGANI
Tosar, Munginsk
Boyca (65 D)
Enlem: 52.8° Boylam: 92°

ALUN AGAR
Sii Perya delhasi
Kazakhstan
kazıları mezarlarda
m. - Helfen (73) s. 325
Enlem: 45.1°, Boylam: 63.6° Boy: 40 cm.

KAZAN, TUVA
Q2. seramikli kazan
mezarlarda
Vaynstein ve diğ.leri (94)
Enlem: 56.7° Boylam: 88°
Boy: 15-25 cm.

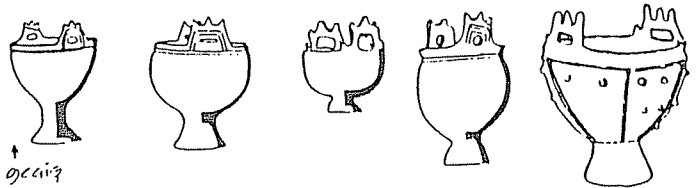

—巴尔沙高 田里斯高的大墓—西里连里里河—

Yuvarlak
akıntılı

dişli
akıntılı

↑
Q2ai?

IV-4

Yenişey
bölgesi

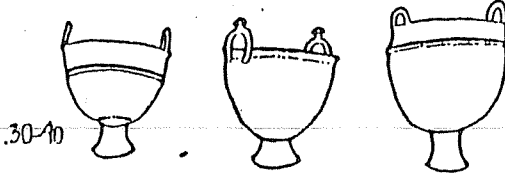
Minuöinski
sahası

Moskova
Tarih müzesinde

Erdy tarafından
krokisi yapılmıştır
(1962)

Tağar devrine ait üç vazan

叶尼塞斯瓦者

Yenişey
bölgesi

Minuöinski
sahası

Minuöinski
müzesinde
München-Helfen
(1973) s. 327

düzinlerce
kazan

叶尼塞斯瓦者

Yenişey
bölgesi

Minuöinski'nin kuzey
doğusunda bir site
yönünde

M. - Helfen (73)
s. 323

3 kazan

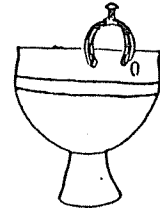
叶尼塞斯瓦者

Yenişey
bölgesi

TURUCHANSK
Enlem: 66°
Eylam: 88°

19. yy
Tunguz
yerleşim
birimi

Posta (1905)
s. 207

叶尼塞斯瓦者

岩画中的匈奴铜镜请参考图 5-11

Yukarı Yenişey bölgesi KAYA HABARTMALARINDAKİ
Hişing-nu tarzı kazanlar için şekillere bakınız.

III. GUNGARYA - TIAN-SHAN (TANRI DAĞLARI)

III-1 准噶尔天山区

Sincan
新疆

Gungarya

URUMAI
Enlem: 43.5°
Boylam: 87.5°

burda bulunmuştur

乌鲁木齐

kartpostal
fotoğraf: Érdy

1988

Wang (1988)

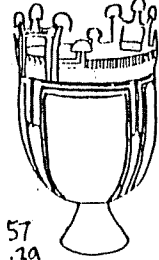
Urumai müzesinde
Şavqai Devleti
Özeri

Érdy (1990)

Boy: 57

Çap: 39

Restore edilmiş ayakkı benzer
yüksekliği 72cm

Sincan
新疆

Hami sahəsi
Tanrı Dağlarının
kuzeyinde Barkol
öbildi alvarında

BARKOL
Enlem: 43.6°
Boylam: 83°

巴里坤

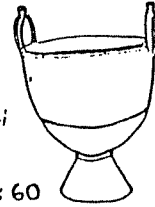
müzedeki kart-
postaldan

Wang (1988)

Urumai müzesi

Bati Han. öbeksi

Boy: 60

Sincan
新疆

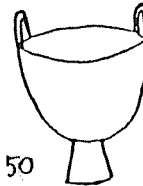
Hami sahəsi
ayni ↑

BARKOL
巴里坤

Kivci: Érdy
(1988)

Hami müzesi

Boy: 50

Sincan
新疆

Hami sahəsi
ayni ↑

BARKOL
巴里坤

Kivci: Érdy (1988)

Hami müzesi

Boy: 40

Sincan
新疆

Hami sahəsi
ayni ↑

BARKOL
巴里坤

Yukarıdaki vazanlara
(Barkol) benzeyen iki
vazan, prof. Wang'ın
müddet olduğu Urumai
Sincan Arkeoloji Enst-
titüsünde gösterilmiştir.

II. BAYNAL GÖLÜ ORHUN BİLGEŚİ

II-1

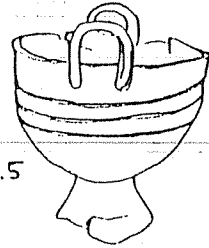
貝加尔鄂尔浑区

RUSYA

蘇俄

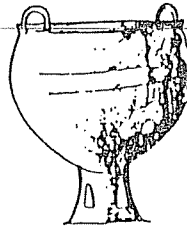
勒拿河上游, 伊尔库茨克省

1. VORSEIMOVĖK kazarası, Irkutsk oblasti
YUVAEI-ENA çuhası, Zhuya nehri yakınında
bronz hazinelerle beraber, m.ş. 7.6.yy.a tarihlenmiş Boy: 21.5
Bredimova v.d. (1961). Etenim: 50° Boylam: 110 (azalığı)

伊尔库茨克省 - 额尔齐斯河

2. VÖLĞİSÜ, VÖLGA nehrinin
BÖLÖNGE nehrinin VÖLİ kollarından biri,
Ulan Ude yakınında
Ulan mazarlığında, m.ş. 2-4.yy.
Mintayev (1966) Etenim: 51.8°, Boylam: 107.3

沙諾果

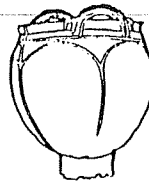
3. Şaranoğol, Transbaykal, Çhikoy nehri vadisi
Zasetskaya (1982) Etenim: 50° Boylam: 107.4°

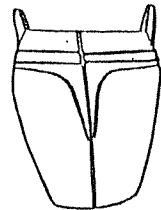
MOĞOLİSTAN 蒙古利亚

4. VURAN nehri, Kuzey Moğolistan
Çhikoy'un VÖLİ kollarından biri
Budenko (1966) Etenim: 50-50.4°
Boylam: 106.7°

蒙古北部 夏倫河

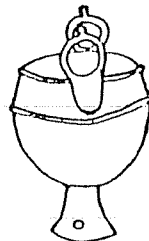

5. DULGA-UL. Fotoğrafa öde çixilmiş
Kievli: Şuşar L. (Marasistari)
Etenim: 47° Boylam: 100.3°
no. 5

6. ULAN-BATUR, Moğolistan millî müzesi
7. iki Kazan
Kievli: Érdly (1980), adlandırılmamışlar
Etenim: 48° Boylam: 107

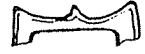
烏兰巴托博物館

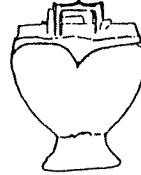
II.2

MOĞOLİSTAN

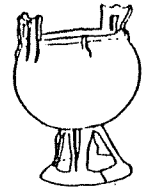
8. Naymatalary, 1100 y. nehrin vadisinde bulunan çöcekler'in
80 km. kuzeyinde. Viazı no. 3
Erdely - Navaan (1966) Enlem: 48.5° Boylam: 101°

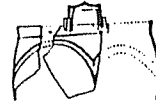
9. * Viazey tipii, Viazan
Umehara (1960) s. 37. 水式罍

10. Moğolistan buluntusu 造在
Gernuqi niuzhai 造在
F. Taviácz Jr. (1927) Arch. Eth. (Macaristan)
Tizac sönçesi: L'art chinois classique,
şekil 66

11. Noin-ula, kurgan 6 造在
Erdely - Mizuno (1935) şekil 100
ayrica.
Umehara (1960) v.
Rudenko (1969)
Enlem: 49.3, Boylam: 106.3

Boy: 45

蘇俄

RUSYA, Baykal

12. Kutullaki nehrin 河岸
kıyısı

Viren sahagı, Irkutsk şubehani

genç bir vazan

München-Helfen (73)

s. 329, resimsiz

13. ANGEZA nehrinde

ŞEHUKIN adası, Irkutsk'an

13 km. kuzeyinde

daha vidikli bir vazan

yukarıdaki benzer

München-Helfen (73)

s. 329 resimsiz

I. HUANG HE (SARI IRMAK) - LIAO HE BÖLGESİ

I. 1. 鄂尔齐斯河, 内蒙 自治区

Bladler em. claudir

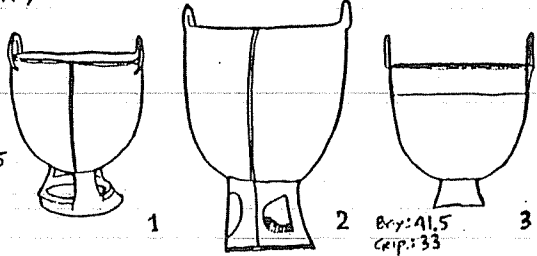
ORDOS, İÇ MÖĞÖLİSTAN (SHI YÜEN)

BASİT YUVARLAK KULFLAR

简单圆把子

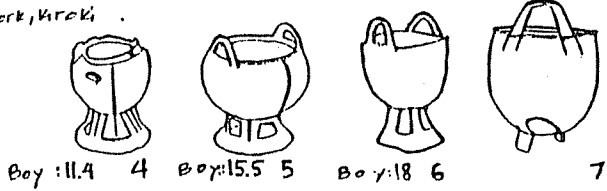
- 1., 7. Ejami - Mizuno (1935)
Levhâlardan sonra sırasıyla 24 ve 25
2. Tian, Guo (1986) s. 147
3. İÇ MÖĞÖLİSTAN. Liu (87)

Ejami - m (35).

4., 5. Özel Koleksiyon, New York, Kırki .

6. Field Müzesi, Chicago

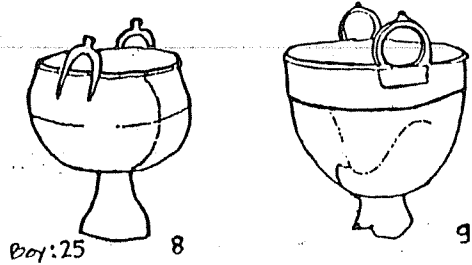

TEK TUKMAVLI YUVARLAK KULFLAR

有一孔的圆把子

8. Field müzesi, Chicago
Kırki

9. Ejami - Mizuno (1935)
Levhâlardan sonra 23

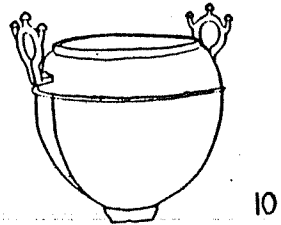

ÜÇ MANTAR TUKMAVLI YUVARLAK KULFLAR

三孔的圆把子

10. HORİNGER VİLAYETİ, İÇ MÖĞÖLİSTAN
Enlem: 40.4° Boylam: 111.8°
Kuvey Wei sülalesi devrine tarihlenmiştir
İÇ MÖĞÖLİSTAN MÜZESİ NERİYATI (1983)
s. 54 (fotoğraf)

Boy: 51.7 (kullanıcuna göre)
Çap: 44 (öbvede)

I-2

ORDOS, İÇ MOĞOLİSTAN (SUI-YÜEN)

DİNDÖRTGEN KULPLAR

Kenarlı ve basit

方形把手

弓形把手 简单把手

11. Ejami - m ('35) Levha 34

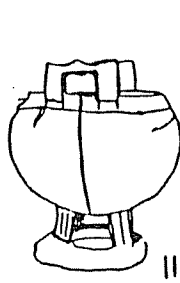
12. Tian, Guo (1986) s. 147

13. ORDOS. Eudenko ('69) s. 135

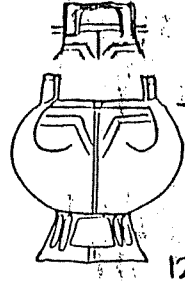
14. Ejami - m. ('35) Levha - lardan sonra 26

15. ORDOS. Kravci: Érdy Dongsheng, Ordos müzesi deposunda Enlem: 39.8° Boylam: 110°

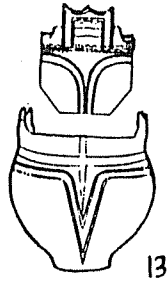
16. ORDOS. Ráth György müzesi, Budapeşte

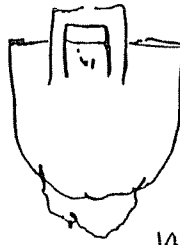
11

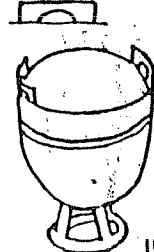
12

13

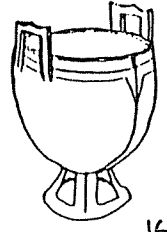

14

Boy: 60

15

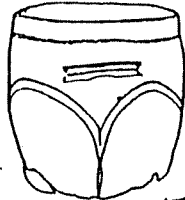

16

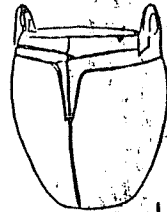
YASSI TABANLAR

平底

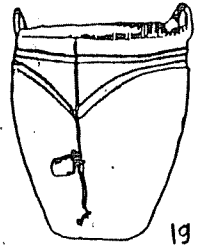
17., 18., 19. Ejami - Mizuno (1935) Levhalardan sonra irasıyla 28, 33, 27

17

18

19

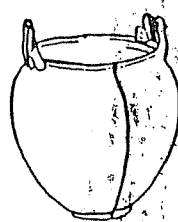
20. ERLANHUOKU 'davı Hiong-nu mezar gruplarındadır

21. ASİMETRİK KULPLARLA ERLANHUOKU, İÇ MOĞOLİSTAN Qahar Youqi Heuqi Vilayetinde Hiong-nu mezarında bulunmuştur

不对称把手

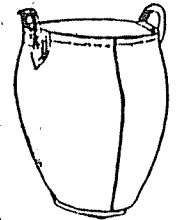
Deju Han ailesi devrine tarihlenmiştir Li (1963) s. 5 ve genel 52 (fotoğraf)

Enlem: 41.5° Boylam: 113.1

Boy: 16

20

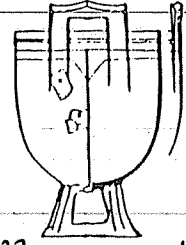
Boy: 18

21

I-4

GANSU 甘肃

1. QILIBYANG, LIANG BAIBENI ALTINCA AVULUQ, FULMUI 34.05°
Boylam: 107.05°
Tianjin cibani Kielevskiyevu. Eşamı - m. (35) qevil 106

Boy: 32

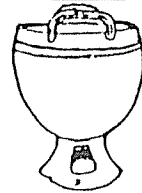
1

HEBEI 河北

2. XINGTAN vilayeti
LIZAZHUANG kasabasi - Savanqa devletce
devrine tarimlanmıq. Liu (87) 4
Enlem: 38.4° Boylam: 114.6°

2

3

3. Xianqizhakou bulqusu
Eşamı - m. (35) qevil 105 Enlem: 40.8°
Boylam: 114.9°
Boy: 21
Qap: 18.6

BEIJING 北京

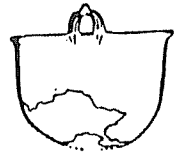
4. YANRING vilayeti
Shanrenqı sitesı. Jin (1091)
5. Beijing bulqusu
Eşamı - mizunı (35) qevil 105
6. XILOZI kasabasi, YANRING
vilayeti. Bronza nıncılerin
aldıuı bir mızarda
Yuharı Xia Jia Dian sahıası
664 Batı Zhou saltatısı
Liu (87) 8

4

5

6

Boy: 27

JILIN 吉林

7. HUBIRAL bulqusu, Kuzey Manqurya 东北
Eşamı - mizunı (35) qevil 105
8. LAO HE SHEN, YUSHU vilayeti
Sıncılerle beraber bir mızarda
Deşu Han saltatısı. Jilin Enştıtüsü (1987)
Enlem: 45° Boylam: 126.6°

7

8

Orta Avrasya Boyunca Hiong-Nu Tarzı Kazanlar

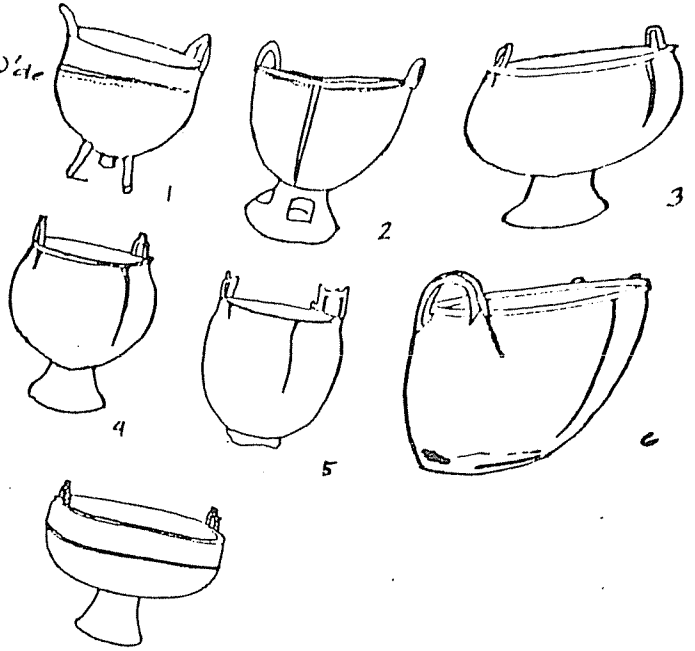
YULIN sahəsi 𠄎 𠄎 𠄎

YULIN sahəsi 𠄎 𠄎 𠄎

Muzey qanhi

Lu Gullan (88), Wen Bo (qanhi) etc
müxtəlif bələdlər

1.	2.	3.
Boy: 21.2	Boy: 18	Boy: 20
Qap: 16.2	Qap: 14	Qap: 21
4.	5.	6.
Boy: 20	Boy: 25	Boy: 21.8
Qap: 15	Qap: 17	Qap: 15.3
7.		
Boy: 15		
Qap: 15		
8.		
Boy: 21.4		

SUIDE vilayətində
oval qəvil
vilayət müxtəlif
Enlem: 37.5°
Boylam: 110.3°

sahəsi 𠄎 𠄎

QU, Xhidan vilayəti

3) Wen Bo

4) Boy: 23

Qap: 24.1 (en azla)

5) Boylam: 108.8°

𠄎 𠄎 𠄎

vilayəti

bələdi

Boy: 20 Qap: 19.6

Boylam: 108.6°

宝玛县

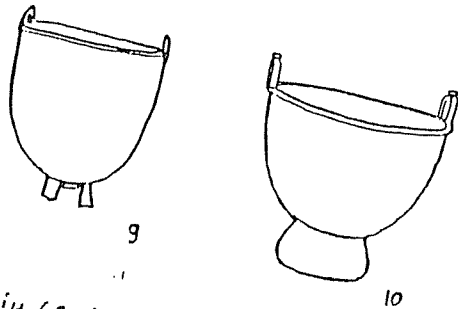
Fi, GUANYU vilayəti

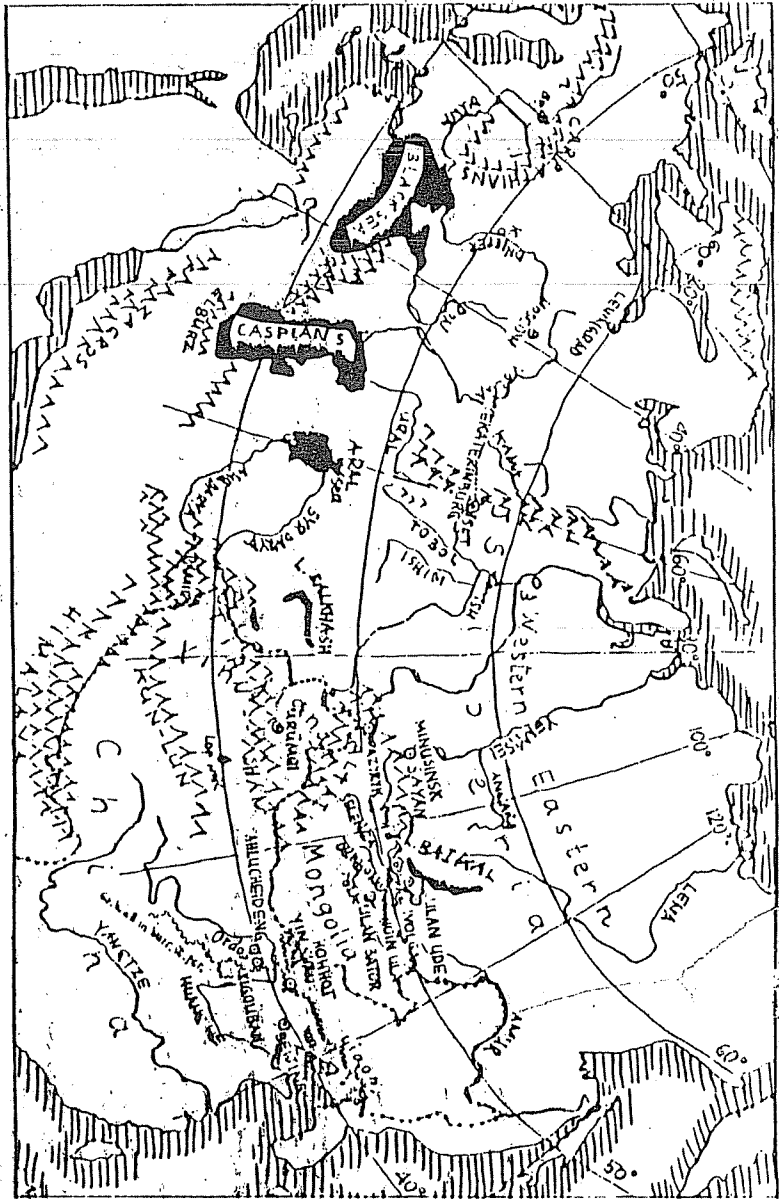
biçimlə mezar da

Boy: 21, Qap: 21

sonbahar dövrəsi. Liu (87) B.

Boylam: 107.2.

Matirinde tartiqilan coğrafiy detaylarla Orsa Asya
(Sovetler Devletler devrinde Qin Seadi'nin yeri, The
Historical Atlas of China, Vol. I, Cartographic Publ.
House, Beijing 1992, Fay. TAN Qi-xiang.